

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра сучасної української мови

**ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В
ОСНОВНІЙ ШКОЛІ: ТЕКСТОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувач другого рівня вищої освіти
ОПП «Українська мова та література»
спеціальності 014 Середня освіта

Рильчук Олександра Юріївна

Керівник: кандидат філологічних наук,
доц. Антофійчук А. М.

Рецензент: доктор філологічних наук,
проф. Шабат-Савка С. Т.

До захисту допущено:

протокол засідання кафедри № 7

від „25” листопада 2024 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Світлана ШАБАТ-САВКА

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Рильчук О.Ю. Вивчення синтаксису на уроках української мови в основній школі: текстоцентричний підхід

У дослідженні представлено текстоцентричний підхід до навчання синтаксису української мови в загальноосвітніх школах, що відповідає сучасним освітнім стандартам. Обґрунтовано доцільність використання тексту як центральної одиниці навчального процесу, яка інтегрує теоретичні знання про мовні одиниці різних рівнів із практичними мовленнєвими навичками. Текст розглядається як інструмент формування комунікативної компетенції, розвитку критичного мислення, стилістичних навичок і мовленнєвої культури учнів.

Запропонована методика включає інтерактивні форми навчання, зокрема аналіз текстів різних стилів і жанрів, створення власних текстів, моделювання реальних мовленнєвих ситуацій. Значна увага приділена роботі з текстами як засобу формування синтаксичних умінь, стилістичного аналізу та адаптації мовних засобів до конкретних комунікативних завдань. Використання текстів дозволяє урізноманітнити навчальний процес, підвищити мотивацію учнів і сприяти їхньому активному залученню до мовленнєвої діяльності.

Результати дослідження підтверджують ефективність текстоцентричного підходу для формування мовленнєвої культури учнів, розвитку їхньої здатності до аналізу текстів і використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях. Практичне значення роботи полягає у можливості застосування методики у загальноосвітніх школах, на курсах підвищення кваліфікації педагогів та у розробці навчальних матеріалів.

Ключові слова: *текстоцентричний підхід, синтаксис, комунікативна компетенція, мовленнєва культура, аналіз тексту, інтерактивні методи навчання, текст.*

ДЕКЛАРАТИВНЕ СТВЕРДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ
ПРО ДОТРИМАННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КВАЛІФІКАЦІЙНІЙ
РОБОТІ

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів
мають посилання на відповідне джерело.

_____ Олександра РИЛЬЧУК
(підпис)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ABSTRAC.....	3
Декларативне ствердження здобувача освіти про дотримання доброчесності у кваліфікаційній роботі.....	4
ВСТУП.....	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	11
1.1 Текстоцентричний підхід у навчанні української мови.....	11
1.2 Вивчення синтаксису української мови на текстовій основі.....	18
Висновки да першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ.....	25
2.1 Форми організації навчальної діяльності під час вивчення синтаксису...25	
2.2 Методи і прийоми навчання синтаксису на основі текстоцентричного підходу.....	27
Висновки до другого розділу.....	45
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ.....	47
3.1 Інтегрування текстоцентричного підходу в процес викладання синтаксису для підвищення ефективності навчання.....	47
3.2 Зразки текстів для аналізу за навчальною моделлю для формування синтаксичних умінь і навичок.....	50
Висновки до третього розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	69

ВСТУП

В умовах сучасного освітнього процесу важливо, щоб учні не лише засвоювали теоретичні аспекти синтаксису, а й вміли застосовувати знання на практиці, орієнтуючись на реальний мовний контекст. Текстоцентричний підхід, який став актуальним завдяки розвитку комунікативної та текстової методики, відкриває можливості зосередити увагу на функціонуванні мовних структур у реальних текстах, що значно покращує розуміння учнями і природи синтаксичних конструкцій, і практичного використання мови. Така методика передбачає активну роботу з текстами різних стилів і жанрів, що сприяє формуванню мовної та комунікативної компетенції учнів, розвитку критичного мислення та творчих здібностей.

В умовах постійних змін у суспільстві та в мовній практиці, зокрема з розвитком цифрових технологій, важливо навчати учнів правильно вибудовувати мовні конструкції, щоб школярі могли ефективно спілкуватися, створювати тексти й розуміти різноманітні види письмового та усного мовлення. Тому цей аспект актуальний як для теоретичних досліджень у галузі педагогіки та лінгвістики, так і для практичного застосування на уроках української мови в основній школі, оскільки такі напрацювання сприяють розвитку мовної культури учнів, їх здатності аналізувати текст і застосовувати правила синтаксису в реальних мовних ситуаціях.

Сьогодні в мовно-літературній освіті формуються нові підходи, вносяться зміни до концепцій і моделей навчання мови, зокрема комунікативно орієнтоване навчання (Н. Голуб, Г. Шелехова, Л. Мамчур, Л. Мацько), когнітивне навчання (М. Пентилюк, С. Омельченко) та лінгвокультурологічне навчання (О. Кучерук, О. Семеног, Л. Паламар). Нові стандарти мовної освіти підкреслюють необхідність оновлення змісту та технологій навчання української мови, а також створення методик для формування творчої, комунікативно толерантної та конкурентоспроможної

особистості, здатної критично мислити й застосовувати отримані знання в повсякденних життєвих ситуаціях.

Реалізація цих засад можлива завдяки когнітивній методиці, яка передбачає використання текстів на різних носіях як основного інструменту навчання. Це дозволяє ілюструвати функції мовних одиниць на всіх рівнях і інтегрувати їх у навчальний процес [12, с. 9]. Текст є важливим елементом у будь-якому виді словесної комунікації.

Дослідженнями мовознавців доведено, що робота з текстами сприяє розвитку таких компетенцій, як предметна, етнокультурна, мовна та прагматично-комунікативна. Ці компетенції важливі для глибшого розуміння тексту та ефективного використання мовних ресурсів у різних комунікативних ситуаціях [26, с. 17].

Проблема комунікативної компетенції та її роль як мети навчання української мови була об'єктом досліджень багатьох учених, серед яких А. Богуш, Н. Голуб, І. Гудзик, С. Єрмоленко, Л. Мацько, А. Мамчур, М. Пентиліук, Т. Симоненко та інші. Ці дослідження охоплюють різні аспекти, зокрема психолінгвістичні, дидактичні та методичні, що стосуються вивчення тексту як багатофункціонального явища. Текстоцентричний підхід, вперше запропонований у працях американських філософів та лінгвістів Дж. Каца, Дж. Фодора, П. Посталя та інших, до сьогодні потребує більш глибокого дослідження.

Актуальність роботи полягає в потребі оновлення та вдосконалення методики викладання синтаксису з урахуванням сучасних підходів до навчання.

Мета дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні та практичній реалізації текстоцентричного підходу на уроках української мови у процесі викладання синтаксису в основній школі.

Для реалізації поставленої мети було визначено такі завдання:

- розкрити зміст навчання синтаксису української мови в основній школі;
- виявити закономірності вивчення тексту на уроках української мови;
- здійснити лінгвометодичний аналіз текстоцентричного підходу та можливостей його застосування на уроках української мови;
- виробити навчальну модель для формування текстових умінь і навичок з української мови.

Об'єкт дослідження – процес формування в учнів умінь і навичок роботи з текстом під час опанування тем з синтаксису української мови.

Предмет дослідження – особливості реалізації текстоцентричного підходу в навчанні синтаксису на уроках української мови в основній школі.

Виконання роботи передбачало використання комплексного підходу, що включає кілька основних **методів**, які забезпечують глибоке вивчення проблеми та дозволяють інтегрувати різні аспекти навчання синтаксису. Серед них такі: **аналіз літератури** – цей метод передбачав огляд теоретичних і методичних джерел з питання синтаксису та методики викладання української мови, зокрема на основі текстоцентричного підходу, він сприяв виявленню основних тенденцій у дослідженнях синтаксису та методах викладання в школах, а також з'ясуванню способів адаптації цих теорій до сучасних вимог навчального процесу; **концептуальний аналіз** – передбачав дослідження термінів і понять, що пов'язані з текстоцентричним підходом, визначення того, як ці поняття можна застосувати до вивчення синтаксису в рамках шкільної програми; цей метод дозволяє сформулювати основні принципи, що лежать в основі використання текстів для навчання синтаксису; **порівняльно-типологічний метод** – використано для порівняння існуючих підходів до викладання синтаксису в різних навчальних закладах і країнах, а також для визначення ефективності текстоцентричного підходу порівняно з іншими методиками викладання; **моделювання навчального процесу** – на основі отриманих результатів теоретичних

досліджень та педагогічного досвіду створено модель уроків, що використовують текстоцентричний підхід; цей метод допомагає сформувати конкретні методичні рекомендації для вчителів. Ці методи дозволяють всебічно дослідити проблему й оцінити, як текстоцентричний підхід може вдосконалити навчання синтаксису в основній школі.

Теоретичне значення роботи полягає у розвитку теоретичних засад методики викладання синтаксису на основі сучасних підходів до навчання. Запропонована концепція текстоцентричної методики дозволяє глибше осмислити процес вивчення мовних структур в реальному контексті, що є важливим для розвитку учнівської мовної та комунікативної компетенції.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані на уроках української мови у закладах загальної середньої освіти під час вивчення тем з синтаксису, а також у можливості використання результатів у подальших лінгводидактичних студіях.

Апробація результатів дослідження. За результатами дослідження було виголошено доповіді на щорічних студентських наукових конференціях Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, а також на III Міжнародній студентській науковій конференції «Пріоритетні напрямки та вектори розвитку світової науки» (Черкаси, 2023), тези яких було надруковано в матеріалах конференцій.

1. Антофійчук А., Рильчук О. Окличні речення як синтаксичні засоби експресивності поетичного мовлення Ліни Костенко // Пріоритетні напрямки та вектори розвитку світової науки: матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції, м. Черкаси, 31 березня, 2023 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2023. С. 168 – 170. <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/issue/view/inter-31.03.2023/26>

2. Антофійчук А., Рильчук О. Функційний діапазон окличних речень у поетичному мовленні Ліни Костенко. Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (25–27 квітня 2023 року). Філологічний факультет. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 191 – 192. chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://www.chnu.edu.ua/media/ys5foiji/filoloh_2023.pdf .

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку використаної літератури.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1 Текстоцентричний підхід у навчанні української мови

Поняття «текст» має багатофункціональний характер і є складною методичною проблемою. Використання готових текстів або навчання створенню власних текстів різних типів і стилів мовлення в залежності від ситуації комунікації вимагає від викладача глибоких знань лінгвістичних, психолінгвістичних та методичних аспектів тексту і процесу його створення. Враховуючи теоретичні підходи різних наукових дисциплін, методисти пропонують різні трактування поняття «текст» і підходи до роботи з ним [25, с. 33.]. Прихильники комунікативно-орієнтованого навчання вважають, що текст є результатом будь-якої мовленнєвої діяльності – як усної (говоріння), так і письмової (письмо), а також об'єктом сприйняття, такого як читання чи аудіювання [61, с. 37].

Учені визначають текстоцентричний підхід як такий, що ґрунтується на сприйнятті тексту як результату та продукту творчої діяльності. У цьому підході текст розглядається як єдине, завершене ціле, що потребує детального вивчення. Проте важливо окремо розглядати такі аспекти, як семантика та граматики тексту, які будуються на розумінні тексту як структурно-семантичної єдності.

Лінгвісти виділяють такі основні **функції тексту**:

- **функція поповнення знань про систему мови:** ця функція сприяє вивченню мовних явищ, зокрема лексичних. Вона реалізується через завдання, які спрямовані на вивчення різних мовних рівнів, таких як граматики, лексика та інші мовні елементи (наприклад, пошук незнайомих слів або виокремлення певних граматичних явищ);

- **функція тренування:** має на меті формування мовних умінь і навичок через завдання, що включають відтворення змісту тексту, наприклад, відповідь на питання, переказ тексту з використанням певних мовних явищ чи лексичних одиниць;
- **функція розвитку усного мовлення:** спрямована на формування навичок говоріння. Вона включає завдання на відтворення змісту тексту за допомогою різних методів: перекази, діалоги, драматизація епізодів;
- **функція розвитку смислового сприйняття тексту:** має на меті розуміння прочитаного або прослуханого тексту. Завдання, що реалізують цю функцію, фокусуються на перевірці розуміння тексту або на виділенні його смислових чи структурних елементів.

У контексті комунікативно-орієнтованого навчання основними є функції розвитку усного мовлення та смислового сприйняття тексту, а функції поповнення знань і тренування є допоміжними, оскільки їх можна реалізувати й без тексту.

Існують різні підходи до трактування функцій тексту на заняттях української мови, які підкреслюють багатогранність цього мовного феномену:

1. **Текст як дидактична одиниця.** Основною функцією є розвивальна, яка полягає у формуванні мовних та мовленнєвих навичок, удосконаленні мовної компетенції, вивченні системи мови та мовних норм, а також опануванні ключових мовленнєвих понять, таких як тема, головна думка, стиль та тип мовлення. Ця функція нерозривно пов'язана з культурною значущістю тексту.
2. **Текст як мовна одиниця.** З лінгвістичної точки зору текст розглядається як структурована одиниця, що включає абзаци, зв'язки між мовними одиницями, а також інші лінгвістичні особливості. Це дозволяє глибше розуміти структуру тексту і покращувати мовну компетенцію.

3. **Текст як одиниця культури.** Текст виступає як маркер культури, допомагаючи розвивати соціокультурну комунікацію. Використовуючи текст, можна ознайомитись із особливостями культури як конкретної нації, так і людства в цілому.
4. **Текст як мінімальна одиниця спілкування.** Текст відображає процес обміну інформацією та взаємодії між співрозмовниками. Завдяки цьому формується комунікативна компетенція учнів.
5. **Текст як дискурс.** Дискурс – це текст, що поєднує лінгвістичні та екстралінгвістичні характеристики, тобто текст у контексті ситуації мовлення, з врахуванням статусу та намірів учасників комунікації та результатів мовленнєвого акту [32, с. 51-52].

Отже, зазначені аспекти тексту в уроках української мови демонструють його тісний зв'язок з усіма напрямками змісту навчання та безпосереднє впливання на мовленнєву компетенцію.

Дослідники зазначають, що робота з текстами сприяє інтеграції здобутих знань та стимулює учасників навчального процесу до спільної творчої діяльності [48, с. 2]. Текст поєднує всі мовні елементи в єдину систему, що відображає культурні особливості та ментальні стереотипи народу. Завдяки міжпредметним зв'язкам, які представлені в текстах, можна значно поглибити розуміння рідної мови, пояснивши мовні явища через історію, культуру та творчість [48, с. 4].

М. Пентилюк також наголошує на необхідності поєднання когнітивного підходу з комунікативним, оскільки вони взаємодоповнюють один одного. У методичній літературі існує поняття «когнітивно-комунікативна методика», що підкреслює важливість формування комунікативної компетенції, котра поєднує мовну, предметну та культурну компетенції. Формування комунікативної компетенції через текстові зразки є найефективнішим методом навчання, адже текст як дидактична одиниця дозволяє розкривати

теми через пізнавальні проблеми, що виникають між життєвим досвідом студентів та інформацією в тексті [48, с. 73].

Вимоги до текстів сприяють підвищенню ефективності навчання рідної мови. Ключовими критеріями відбору текстів для уроків є:

1. Країнознавчий: текст має містити інформацію про актуальні проблеми, зокрема екологічні, соціальні та культурні аспекти. Важливо, щоб текст був різноманітним за тематикою та жанром, а також достовірним і відповідав програмовим вимогам соціокультурної лінії.

2. Лінгвістичний: текст повинен бути репрезентативним для різних соціальних груп і функціональних стилів, таких як науковий, художній, публіцистичний. Він має бути багатий на комунікативно значущу лексику та мовні явища для подальшого аналізу.

3. Едукаційний (виховний): художні твори мають сприяти формуванню у студентів моральних якостей, таких як любов до природи, милосердя, заперечення жорстокості та бездуховності.

4. Комунікативний: тексти повинні легко сприйматися (читання або аудіювання) і дозволяти створювати діалоги та монологічні висловлювання. Вони повинні бути проблемного характеру, стимулюючи розвиток критичного мислення та вміння аргументувати власну думку [12, с. 14].

Аналіз текстів через різноманітні навчальні завдання допомагає активізувати мислення, сприяє розвитку навичок порівняння, узагальнення та міркування, що є основою для формування мовних компетенцій і вмінь для самостійної роботи.

Р. Дружененко вважає, що навчання повинно виходити за межі простого виділення мовних одиниць та пояснення орфографії і пунктуації. Важливо також визначати їх роль і місце в тексті. Такий підхід дозволяє учням самостійно зрозуміти, як лексичний, граматичний, фонетичний і

інтонаційний компоненти тексту працюють для досягнення авторського задуму [26, с. 17].

Т. Донченко підкреслює, що майстерність викладача полягає в умінні використовувати потенціал дидактичного матеріалу для організації різних видів діяльності, що відповідають навчально-виховним цілям. Тому важливо застосовувати таку систему завдань, яка найкраще сприятиме досягненню поставлених цілей і допомагатиме формувати позитивне ставлення до вивчення рідної мови, а також мотивувати студентів до цієї діяльності [25, с. 34].

Сучасна методика навчання орієнтується на всебічний розвиток текстотвірних умінь учнів. Текстоцентричний підхід, в свою чергу, забезпечує формування мовленнєвих навичок через роботу з текстами, допомагаючи учням краще розуміти структуру тексту та функції мовних одиниць, а також вчить їх сприймати і відтворювати власні висловлювання.

Цей підхід передбачає, що мовні одиниці більше не розглядаються як ізольовані елементи, а використовуються в контексті реального мовлення, що значно покращує навчальний процес. Важливою є роль функції мовних умінь, яку розвиває текстоцентризм.

Під час переходу до 5 класу учні адаптуються до нових вимог навчання, і текстоцентричний підхід може стати ефективним інструментом для подолання цих труднощів. Оскільки в початковій школі учні вже працювали з текстами, цей підхід дозволяє продовжити та вдосконалити навички роботи з ними.

Основою текстоцентричного принципу є зв'язний текст і слово. За допомогою цього підходу вчитель може не лише поєднати навчання і виховання, а й стимулювати розвиток компетентності учнів, створюючи атмосферу довіри та взаєморозуміння. Перевагою текстоцентричного підходу є значне підвищення пізнавального інтересу учнів, покращення якості знань,

розвиток комунікативних та креативних здібностей, а також комфортність навчання для школярів [9].

Для формування мовної особистості важливо активно використовувати роботу з текстами в навчальному процесі. Школярі можуть зустрічатися з різними труднощами під час роботи з текстами, зокрема навчально-мовними, мовленнєвими та правописними, але завдяки текстоцентричному підходу ці труднощі можна подолати. Аналіз текстів дозволяє вивчати мовні одиниці, тому навчання, яке базується на текстах, є найбільш ефективним.

Уроки української мови мають зосереджувати увагу учнів на механізмі побудови тексту та способі його створення як єдиного, цілісного мовного феномену. Текст повинен використовуватись не лише як контекст для спостереження за функціями окремих мовних одиниць, але і як самостійна навчальна одиниця, що сприяє формуванню мови та мовлення з чітко вираженою структурною моделлю.

Завдяки акценту на функціональній орієнтації навчання, зокрема через вивчення текстів, підсилюється роль мови як носія національної культури. Використання текстових матеріалів, які пов'язані з історією, культурою та символами держави, сприяє впровадженню українознавчої лінії у навчальний процес, що дозволяє розвивати усі мовні уміння учнів на уроках української мови [22].

За допомогою текстів національної тематики учні можуть глибше ознайомитися з різноманітними функціями мови, вивчити розвиток українського народу від давніх часів до сьогодення та зрозуміти основи його психології. Введення текстоцентричного підходу у навчання дозволяє вирішити актуальні питання сучасної мовної освіти, зберігаючи автентичність і живу мову.

Робота з текстом сприяє реалізації різних змістових ліній, таких як мовленнєва і стратегічна. Для того, щоб у школярів одночасно розвивалися

всі види мовленнєвої активності, необхідно впроваджувати текстоцентричний підхід. Тому є об'єктивна потреба у визначенні способів інтеграції різних напрямків роботи, що сприятимуть покращенню культури мовлення та розвитку мовної компетентності учнів.

Текст служить відправною точкою для аналітичної роботи, під час якої учні вивчають мовні одиниці та явища, аналізують їх зв'язок з іншими елементами мовної системи і спостерігають за їх функцією в мовленні. Система текстових завдань дозволяє швидко повторити вивчений теоретичний матеріал і вдосконалити знання, отримані на попередніх уроках [46].

Текстоцентричний підхід до вивчення української мови полягає в подальшому дослідженні мовних явищ та фактів, розвитку мовних навичок і вмінь учнів через аналіз текстів, з урахуванням таких процесів, як транспозиція та інтерференція. Важливе місце в сучасній методиці викладання української мови займає принцип текстового центру. Цей підхід відмовляється від ізолюваного вивчення мовних явищ, надаючи перевагу їх органічному поєднанню, що сприяє розвитку мовної компетентності та соціокультурних умінь учнів. Текст стає інструментом для засвоєння основних понять і категорій лінгвістики, вивчення стилістичних особливостей мовних одиниць, а також розвитку мовленнєвого інтелекту, емоційної виразності, естетичних аспектів і вольового мовлення [62].

Слова в текстах повинні сприяти зануренню в мовознавчий дискурс, формуючи цілісне сприйняття мови як національно-культурного феномена, допомагати зрозуміти національну самобутність української мовної реальності та її ключові елементи. Вони мають сприяти розумінню ідей корінних народів, поновленню знань про мовну культуру, а також вихованню поваги до інших народів, їхніх мов, традицій, звичаїв, історії та етикету.

Отже, важливо на сучасному етапі застосовувати твори українських авторів та автентичні тексти, що мають авторські права. Такі матеріали відображають мовну діяльність носіїв мови і можуть допомогти в моделюванні мовного середовища, що сприяє формуванню особистих голосових і текстових характеристик, які вивчаються.

1.2 Вивчення синтаксису української мови на текстовій основі

Синтаксис є завершальним етапом у вивченні української мови в ЗЗСО. Він займає найвищий рівень в мовній ієрархії, оскільки об'єднує знання з фонетики, морфології та лексики, спрямовуючи їх на формування зв'язних думок, їх структурування та вираження у текстах. Основні синтаксичні одиниці – словосполучення, речення й текст – є ключовими для ефективного спілкування, визначаючи його успішність.

Володіння синтаксисом дозволяє учням підвищити мовну компетентність та вдосконалити навички комунікації. У навчальній програмі передбачено поетапне вивчення синтаксису:

- **Початкова школа:** практичне ознайомлення з елементарними синтаксичними одиницями.
- **5 клас:** пропедевтичне введення базових понять синтаксису та пунктуації.
- **6–7 класи:** інтеграція синтаксису в процесі вивчення морфології.
- **8–9 класи:** систематичний курс синтаксису.
- **Старші класи:** акцент на комунікативний і стилістичний аспекти, узагальнення й систематизація знань про синтаксис.

Таким чином, вивчення синтаксису в школі є поступовим процесом, що сприяє формуванню мовної грамотності та комунікативної компетентності учнів.

Шкільна програма з синтаксису ставить перед учителем завдання сформувати в учнів такі уміння та навички:

- **Розпізнання основних понять:** розмежовувати терміни, як-от «синтаксис» і «пунктуація», визначати головне й залежне слова у словосполученні, відрізняти прості та складні речення тощо.
- **Побудова мовних конструкцій:** створювати різні види речень і словосполучень, включно зі синонімічними варіантами.
- **Аналіз та оцінка:** розглядати виражальні можливості синтаксичних одиниць і оцінювати їхню роль у тексті.
- **Правильна пунктуація:** розставляти розділові знаки відповідно до правил і обґрунтовувати свій вибір.
- **Редагування текстів:** удосконалювати тексти, підвищуючи їхню виразність за допомогою вивчених мовних засобів.
- **Практичне використання:** застосовувати синтаксичні конструкції в усному та письмовому мовленні.

Проте важливо розуміти, що засвоєння теоретичних знань і виконання синтаксичного розбору речень – це лише частина мети навчання. Значно важливішим є розвиток в учнів розуміння функцій синтаксичних одиниць, уміння використовувати їх для вирішення комунікативних завдань у повсякденному житті, а також формування мовленнєвої поведінки, яка відповідає конкретній ситуації спілкування.

Термін "синтаксис" походить із грецької мови й означає впорядкування, що підкреслює його важливу функцію – організовувати мовні одиниці та надавати їм динамічності. Саме синтаксис створює можливості для мови виконувати свої функції – виражати думки, передавати інформацію, емоції та почуття. Одиниці нижчих рівнів мовної системи недостатні для повноцінного спілкування, адже лише на рівні речення мова стає інструментом для гармонійного обміну думками.

Роль синтаксису також підкреслюється через його практичні можливості:

- сприяння розумінню текстів під час читання;
- розвиток уміння створювати власні тексти;
- вдосконалення інтонаційної виразності мовлення;
- забезпечення реалізації комунікативних завдань у різних мовленнєвих ситуаціях;
- урізноманітнення мовлення завдяки синонімічним конструкціям;
- формування відчуття естетики мови, мовного чуття й смаку.

Методика навчання синтаксису базується на таких принципах:

- **Інтеграція з іншими розділами мовознавства:** Вивчення синтаксису у зв'язку з морфологією, лексикою, фонетикою та стилістикою, що розкриває функціональні можливості мовних одиниць.
- **Взаємозв'язок із пунктуацією та інтонацією:** Формування вмінь правильно інтонувати речення різних типів, виділяти логічні наголоси й читати виразно.
- **Розвиток зв'язного мовлення:** Поєднання завдань синтаксису із розвитком мовленнєвих навичок учнів.
- **Текстоцентричність:** Вивчення синтаксичних конструкцій на основі текстів, а також створення власних текстів із усвідомленням їхньої структури та функцій мовних одиниць.

Цей підхід забезпечує глибше розуміння синтаксичних одиниць і вдосконалює мовленнєві компетенції учнів.

Вивчення синтаксису на текстовій основі є важливим підходом до розвитку мовленнєвих навичок учнів. Текстова основа дозволяє не лише вивчати окремі граматичні структури, а й бачити, як вони функціонують у реальному мовленні. Синтаксичні одиниці, такі як речення та

словосполучення, аналізуються в контексті, що дозволяє краще розуміти їхню роль у загальній комунікації.

Підхід на основі тексту передбачає використання текстів різних жанрів і стилів для практичного засвоєння синтаксичних конструкцій. Це дає учням можливість спостерігати, як синтаксис впливає на смислове навантаження, емоційну виразність і стилістичну забарвленість висловлювань. Робота з текстами допомагає сформувати навички правильного побудови речень, відображає взаємозв'язок між структурою і змістом, а також розвиває здатність до мовленнєвого аналізу.

Також важливим аспектом є використання текстів, які відображають специфіку мови, її культурну та історичну основу. Це дозволяє учням не тільки засвоювати синтаксичні правила, а й розвивати мовну чутливість, розуміння національної ідентичності та культурних особливостей через мову.

Синтаксис, вивчений на текстовій основі, не є абстрактною дисципліною, а стає частиною практичного мовного досвіду, що сприяє глибшому розумінню мови та розвитку мовленнєвих умінь.

Вивчення синтаксису на текстовій основі є потужним методом, оскільки дозволяє учням безпосередньо взаємодіяти з мовними структурами у реальному контексті. Такий підхід акцентує увагу на функціонуванні мовних одиниць у тексті, що дозволяє краще зрозуміти синтаксичні структури, їх роль та функції у мовленні.

Основні аспекти вивчення синтаксису на текстовій основі включають:

- **аналіз синтаксичних структур:** під час роботи з текстами учні навчаються виокремлювати синтаксичні одиниці (речення, частини речень, словосполучення) та аналізувати їх граматичну будову;
- **практичне застосування синтаксису:** тексти служать як засіб для застосування теоретичних знань на практиці; учні можуть визначати

функції різних частин мови в контексті та вивчати їх залежність від навколишніх елементів;

- **розвиток мовної чуттєвості:** Робота з текстом сприяє формуванню мовного чуття, зокрема в аспектах правильності побудови речень, використання різних видів зв'язку між словами та частинами речення, що є важливими для правильного сприйняття та вироблення грамотного письма та мовлення;
- **поглиблення стилістичних навичок:** Тексти також дозволяють аналізувати синтаксичні прийоми, що використовуються для створення стилістичних ефектів, таких як риторичні питання, інверсії, паралелізм тощо.

Отже, текстоцентричний підхід дозволяє учням не лише вивчати синтаксичні правила, але й застосовувати їх у реальному мовному контексті, що робить навчання більш ефективним і наближеним до реального мовлення.

Однією з основних умов ефективної текстотворчої діяльності учнів, визначено «накопичений досвід спостереження за структурою, змістом і композицією тексту, щоб вивести певні закономірності його організації та зрозуміти його значення й функціональні характеристики» [44, с. 15].

Системна робота з текстами на уроках української мови має низку переваг, що підтверджують її важливість і актуальність. Серед основних переваг:

- сприяє природному залученню учнів до багатства духовної спадщини народу;
- формує потребу в читанні та збагаченні себе через прочитане;
- розвиває уяву учнів;
- мотивує до навчальної діяльності та підвищує пізнавальний інтерес;
- демонструє красу та виразне багатство української мови;
- сприяє розвитку творчого потенціалу учнів;

- збагачує активний словниковий запас;
- покращує якість мовлення;
- розвиває навички осмисленого читання;
- створює умови для групової роботи;
- розвиває естетичне сприйняття мови;
- допомагає економити час на уроці та розширює можливості заняття;
- реалізує міжпредметні зв'язки;
- створює умови для пошуку та осмислення проблем;
- сприяє розвитку оргдіяльнісних навичок (цілеспрямованість, планування, коригування, рефлексія);
- формує дбайливе ставлення до мови та власного мовлення;
- розвиває мовне чуття;
- має емоційний вплив на учнів, збагачуючи їхній емоційний інтелект.

Часто не враховуються такі аспекти тексту, як його естетична складова, виділення основної та додаткової інформації, способи фіксації даних, виконання логічних операцій (таких як аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, виокремлення основної ідеї та аргументів, підбір доказів, формулювання висновків), а також «переклад» тексту між різними стилями або перетворення його у інші формати, такі як таблиця, схема чи малюнок.

Висновки до першого розділу

Текст є центральною одиницею сучасного освітнього процесу, яка інтегрує всі мовні рівні, забезпечуючи зв'язок між теоретичними знаннями і практичними навичками. Аналіз функцій тексту підтвердив його багатогранність: текст є не лише мовною, але й культурологічною, дидактичною та комунікативною одиницею.

Аналіз наукових підходів до вивчення синтаксису у шкільному курсі української мови дає підстави вважати, що текстоцентричний підхід забезпечує інтеграцію теоретичних знань про синтаксичні конструкції з їхнім практичним застосуванням у мовленні. Крім того, текст є потужним інструментом розвитку критичного мислення, творчих здібностей та мовленнєвої компетенції учнів.

На основі опрацювання теоретичних положень, які стосуються ролі тексту у формуванні комунікативної компетенції, ми виокремили ключові особливості тексту як дидактичного матеріалу, що допомагає учням усвідомити синтаксичні зв'язки та закономірності, що повною мірою обґрунтовує доцільність використання текстів різних стилів і жанрів для формування в учнів здатності орієнтуватися у комунікативних ситуаціях.

Результати аналізу засвідчили, що текстоцентричний підхід є ефективною стратегією для навчання синтаксису, оскільки дозволяє учням засвоювати мовний матеріал у контексті реального мовлення. Це сприяє не лише закріпленню синтаксичних умінь, але й розвитку мовленнєвої культури, формуванню критичного ставлення до мовного матеріалу і вдосконаленню вмінь створювати власні висловлювання.

Отже, текстоцентричний підхід створює передумови для комплексного розвитку учнів, поєднуючи засвоєння мовного матеріалу з розвитком комунікативних і соціокультурних компетенцій. Він відповідає сучасним вимогам до освітнього процесу і має значний потенціал для впровадження в навчальну практику.

Розділ 2

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ

2.1 Форми організації навчальної діяльності під час вивчення синтаксису

Розглядаючи різні види діяльності, можна зазначити, що більшість із них передбачає взаємодію між людьми. Для досягнення ефективності, продуктивності та задоволення від виконаної роботи важливо розвивати навички спільної діяльності. У цьому процесі особливу роль відіграє освіта. Зокрема, крім індивідуальних завдань, доцільно впроваджувати парну та групову роботу.

Групова робота має низку переваг:

- стимулює активність учнів;
- допомагає подолати сором'язливість менш впевненим дітям;
- надає можливість кожному зробити свій внесок у спільну справу й відчувати задоволення від досягнутого;
- формує ділову атмосферу та навчає конструктивної взаємодії;
- удосконалює навички впорядкування теоретичного матеріалу;
- розвиває аналітичне й критичне мислення;
- сприяє набуттю вмінь домовлятися й враховувати думки інших;
- допомагає створити відчуття єдності в колективі;
- покращує загальний мікроклімат у класі.

Парна та групова діяльність не лише підвищують якість навчання, але й сприяють формуванню соціальних навичок, необхідних для успішної взаємодії в житті.

Важливим елементом організації групової роботи є формування самих груп. Психологи зазначають, що кількість учасників залежить від характеру завдання. Існують такі методи розподілу:

- **Випадковий розподіл** (за списком у журналі чи жеребкуванням), що може потребувати більше часу на адаптацію.
- **За бажанням** (учні обирають товаришів), проте це часто призводить до поділу за гендерною ознакою.
- **За здібностями** (поділ на сильних, середніх і слабких).
- **За досвідом** (групи формуються залежно від рівня попередніх знань).
- **Збалансований розподіл** (учитель створює групи з рівномірним розподілом сильних і слабких учнів).

Такий підхід до організації роботи сприяє формуванню як освітніх, так і соціальних компетентностей учнів.

Вибір методу розподілу учнів на групи залежить від конкретних навчальних завдань і цілей, визначених учителем. Групова робота не обмежується лише організаційним поділом і наданням завдань. Для досягнення ефективності необхідно враховувати низку ключових аспектів.

Рекомендації для вчителя:

- Постійно контролювати процес групової роботи, забезпечуючи своєчасне представлення результатів.
- Регулярно змінювати склад груп, щоб уникнути формування пасивних учасників.
- Обирати завдання, які потребують активної участі всіх членів групи.
- Уникати планування завдань, що потребують надмірно багато часу.
- Не перевантажувати урок груповими формами діяльності.
- Чітко визначати мету групової роботи та переконатися, що обраний формат є найоптимальнішим для досягнення результатів.
- Забезпечувати сприятливі умови для роботи, враховуючи організацію простору та розташування меблів.

Ефективність групової роботи залежить від правильно сформульованих завдань, які можуть бути:

- **Однаковими для всіх груп:** стимулюють здорову конкуренцію, мотивують до швидшого й якіснішого виконання та сприяють згуртованості.
- **Вибірковими:** учні самостійно обирають завдання зі списку, що підвищує довіру й стимулює продуктивність.
- **Різними для кожної групи:** дозволяють розглянути проблему з різних ракурсів, формуючи відповідальність за свій внесок.

Під час роботи вчитель здійснює ненав'язливий контроль, заохочуючи учнів і періодично уточнюючи розуміння завдань. Водночас слід уникати надмірного втручання, щоб не відволікати учнів.

Отже, успішна організація колективної роботи включає ретельний добір завдань, формування груп, розподіл часу й визначення способів представлення результатів. Це створює умови для досягнення високої ефективності навчання.

2.2 Методи і прийоми навчання синтаксису на основі текстоцентричного підходу

У сучасній шкільній мовній освіті оптимальним вважають виокремлення таких методів: когнітивних, креативних та оргдіяльнісних [33, с. 264–266].

Когнітивні методи охоплюють підходи, які використовуються в наукових дослідженнях, навчальних предметах і метапредметній діяльності.

Креативні методи включають інтуїтивні, алгоритмічні та евристичні підходи, які спрямовані на розвиток творчого мислення.

Організаційно-діяльнісні методи поділяються на методи, що використовуються учнями, викладачами, а також методи управління освітнім процесом.

Не варто обмежуватися застосуванням лише одного чи двох методів,

оскільки це може призвести до монотонності в навчанні та зниження інтересу учнів до пізнавальної діяльності.

Діалогічний метод набуває особливої важливості на всіх етапах уроку, оскільки має низку переваг:

Сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Стимулює активність і ініціативність учнів, дозволяючи охопити більше учасників навчального процесу.

- покращує взаємодію в класі;
- допомагає учням формувати власну думку та висловлювати її публічно;
- дає кожному учневі відчуття своєї ролі у навчальному процесі;
- сприяє подоланню сором'язливості, страху та невпевненості;
- прискорює процес пошуку істини;
- заохочує до прийняття рішень;
- дозволяє вчителю стежити за розвитком думок учнів;
- розвиває аналітичне та критичне мислення;
- сприяє розвитку навичок діалогічної культури.

Зокрема, види діалогічного методу включають *бесіду, дебати, дискусії, полеміку* та *інтерв'ювання*. Цей метод є ефективним на всіх етапах уроку. Наприклад, при перевірці домашнього завдання учням можна запропонувати підготувати запитання для перевірки засвоєного матеріалу або створити «банк запитань», які використовуються під час опитування.

Ідеї діалогічного методу були ціновані ще в Давній Греції за його продуктивність у процесі засвоєння нової інформації і пошуку істини. Враховуючи важливість діалогу в освіті та суспільстві, дослідники підкреслюють необхідність впровадження діалогізації всього навчально-виховного процесу.

До **прийомів** цього методу належать *формулювання запитань*,

уточнення, гіпотезування, порівняння, аргументування, спростування, обґрунтування та ін. Цей метод стимулює розвиток соціальної активності, комунікативних навичок і пізнавального інтересу учнів.

Ситуаційний метод

Основними поняттями ситуаційного методу визначено такі: «навчальна ситуація», «аналіз ситуації», «моделювання ситуації». Особливість ситуативного методу визначається конкретною ситуацією, яка характеризується такими рисами:

- наявність проблеми, що має суперечливий характер;
- проблема повинна бути актуальною, зрозумілою та близькою для учнів;
- можливість різних варіантів вирішення проблеми;
- враховується ймовірність втручання іншої людини з метою зміни небажаного стану на бажаний [57, с. 29].

Структура методу включає такі **прийоми**:

- розбір проблеми;
- аналіз мотивів;
- дослідження мовних засобів;
- оцінка ціннісних аспектів;
- визначення суті та причин проблеми;
- виокремлення складових елементів проблеми;
- оцінювання ситуації;
- аналіз і коригування змісту або мовних компонентів;
- формулювання пропозицій і прогнозів;
- підбір і комбінування жанрів мовлення;
- створення власних варіантів конкретної ситуації;
- розробка настанов;
- відгук [18, с. 20].

Ситуації комунікативно-навчального характеру на заняттях з української мови поділяють на предметні ситуації і взаємин. Предметні ситуації створюються штучно, щоб забезпечити відтворення, аналіз, інтерпретацію чи використання мовного матеріалу. Натомість ситуації стосунків мають ключове значення, оскільки визначають не лише зміст комунікації, але й її структуру, вибір мовних засобів, темп мовлення та інші параметри.

В основі ситуаційного методу лежать два види ситуацій:

- Предметна ситуація – орієнтована на виконання завдань із мовним матеріалом, що сприяє формуванню мовної компетентності.
- Комунікативна ситуація – спрямована на розвиток здатності спілкуватися державною мовою, що включає створення умов для ефективної комунікації й досягнення її результативності.

Ситуаційний метод застосовується на уроках різного типу, проте його особливістю на уроках з української мови акцент на двох видах навчальної діяльності:

- на аналізі мовних засобів вираження міркування у контексті певної ситуації;
- на жанровому аналізі.

Такий підхід дозволяє учням, аналізуючи проблеми, шукати шляхи їх вирішення, усвідомлювати важливість мови у цьому процесі. Учні отримують практичний досвід використання мовних знань у реальних життєвих умовах, що значно підвищує ефективність навчання [18, с. 21].

Алгоритм дій для застосування методу:

1. Оцінка ситуації з метою її розподілу на складові (визначення учасників і основних аспектів проблеми).
2. Визначення факторів, що спричинили виникнення ситуації.
3. Оцінка мовних засобів, які використовуються учасниками для вираження

своїх думок.

4. Жанровий аналіз ситуації.
5. Формулювання загальних та конкретних оцінок ситуації та її складових.
6. Розробка передбачень щодо можливих рішень ситуації та пропозицій щодо найкращих варіантів.
7. Підготовка рекомендацій для учасників ситуації щодо їх поведінки, мовного оформлення та жанрового виразу.

Цей алгоритм дозволяє системно та глибоко підійти до аналізу та вирішення конкретних ситуацій у навчальному процесі або інших контекстах.

Приклад ситуації:

Конфлікт між підлітками.

У нашому дворі ріс горіх – високий, стрункий, із розлогими гілками, прикрашеними ще недозрілими плодами. Одного разу я побачив, як старший хлопець, обдивляючись довкола, підійшов до дерева і почав бити його палицею, намагаючись збити горіхи. Листя сипалося додола, і мені здалося, що дерево наче стогне від болю. Не роздумуючи, я кинувся до нього, вихопив палицю і закричав:

– Навіщо ти нівечиш дерево? Горіхи ж ще зелені! Поглянь, скільки гілок обірвав!

Хлопець витріщився на мене і запитав:

– А ти хто такий? Воно що – твоє?

Аналіз ситуації:

Суть проблеми: Хлопець завдає шкоди дереву, не усвідомлюючи наслідків своїх дій.

Учасники:

Перший хлопець (герой оповіді): рішучий, відповідальний, небайдужий до природи.

Другий хлопець (порушник): імпульсивний, необдуманно поводить себе, не

враховує цінності дерева.

Наміри: Герой прагне захистити дерево, а бешкетник – зірвати горіхи, не думаючи про шкоду.

Цінності: Герой цінує природу й відповідальне ставлення до неї; бешкетник не надає значення наслідкам своїх дій.

Мовні засоби: Герой говорить емоційно, захищаючи свої переконання. Порущник виявляє зверхність і агресію.

Можливість змінити ситуацію: Запропонувати спокійне пояснення або альтернативу, яка не завдасть шкоди дереву.

Модель безконфліктного спілкування: Спокійно пояснити, чому важливо зберегти дерево, і запропонувати почекати, доки плоди дозріють.

Комунікативне завдання:

Скласти діалог, у якому хлопці знаходять спільну мову й домовляються про спільну турботу про дерево.

Герой: *Давай не ламати гілки, а зачекаємо, поки горіхи дозріють. Тоді ми разом зберемо їх.*

Порущник: *Гаразд, ти маєш рацію. Не подумав про це.*

Ця модель демонструє, як конструктивний діалог сприяє уникненню конфлікту.

Метод проєктів

Актуальність методу проєктів полягає у його здатності розвивати ключові компетенції, зокрема рефлексивні, дослідницькі, навички колективної роботи, комунікації та презентації. Цей метод, як і ситуаційний, застосовують у різних навчальних дисциплінах, таких як історія, література, біологія, проте на уроках української мови він має особливості.

Коли учень визначає проблему, він деталізує її, формулює завдання, планує роботу і, в результаті, презентує готовий проєкт. Проєктом може бути

створення програми, словника, збірника, доповіді, рекламного тексту та ін. Водночас навчальні твори, такі як перекази чи есе, мають інший підхід і не є проєктами. Найкращим способом збереження учнівських проєктів є портфоліо.

Ефективність методу значною мірою залежить від розуміння його структури, що є важливим чинником для успішного його застосування.

У структурі методу проєктів зреалізуються такі прийоми: «визначення проблеми, цілевизначення, мотивування, припущення, уточнення, конкретизування, планування, групування, регулювання, аналіз, зіставлення, порівняння; узагальнення, формулювання запитань, прогнозування, налагодження (виявлення) причинно-наслідкових зв'язків, формулювання висновків та ін.» [15, с. 17].

Основними етапами впровадження методу є такі:

- мотивувально-планувальний етап: визначення та аналіз проблеми, постановка цілей і планування діяльності;
- творчо-пошуковий етап: створення та розробка ідей, втілення задуму в конкретному продукті;
- виконавський етап: демонстрація результату проєкту;
- рефлексійно-оцінювальний етап: аналіз виконаної роботи, оцінка її якості та значущості.

При *оцінюванні* проєкту як результату навчальної діяльності учнів необхідно враховувати такі аспекти:

I. Пізнавальні та організаційні досягнення:

- актуальність і значущість обраної проблеми;
- залучення міждисциплінарних знань;
- обґрунтованість прийнятих рішень, уміння аргументувати думки та висновки;
- рівень активності кожного учасника;

- колективний характер рішень;
- якість взаємодії та співпраці учасників;
- уміння відповідати на запитання опонентів;
- ступінь самостійності в роботі над проєктом.

II. Виконавська майстерність:

- глибоке володіння матеріалом;
- емоційна подача та культура мовлення;
- лаконічність і обґрунтованість відповідей;
- уміння презентувати роботу перед аудиторією;
- використання комп'ютерних презентацій чи інших додаткових матеріалів;
- творчий підхід до подання інформації.

III. Проєкт:

- відповідність змісту заявленій темі;
- логічність і послідовність викладу;
- глибина аналізу та опрацювання проблеми;
- пропонування реальних шляхів вирішення;
- грамотність і естетичність оформлення результатів.

IV. Рефлексія:

- самооцінка учасників, зокрема їхні досягнення, нові знання та навички;
- розуміння того, що вдалося реалізувати та яких труднощів було подолано.

На уроках української мови, відповідно до принципів компетентнісного підходу, формуються як предметні, так і ключові компетентності. У цьому контексті можна виділити два типи проєктів: навчальні (пов'язані з предметом) та життєві. Навчальні проєкти спрямовані на вирішення проблем, що безпосередньо стосуються тем, які опрацьовуються під час уроків, що продемонстровано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

№ п/п	Проблемна ситуація	Варіанти та елементи проєктів
----------	--------------------	-------------------------------

№ п/п	Проблемна ситуація	Варіанти та елементи проєктів
1	Учні розгублюються, коли потрібно познайомитися	✓ тематичний комунікативний словник «Знайомство»; ✓ поради щодо правильної поведінки під час знайомства.
2	У однокласників обмежений активний словниковий запас	✓ словник-мінімум лексики для однолітка; ✓ тематичне групування слів; ✓ тренінг або гра «Активізація нового слова».
3	Однокласники не вміють аргументовано висловлювати свою думку	✓ алгоритм «Як аргументувати»; ✓ визначення сильних і слабких аргументів; ✓ добір синтаксичних структур для аргументації.
4	ЗМІ вводять нові слова, значення яких нерідко не зрозумілі людям	✓ словник «Неологізми для бабусі»; ✓ плакат «Які нові слова дійсно потрібні нашій мові?».

Життєві проєкти дещо іншого змісту. Як приклад можемо запропонувати проєкти, проєдставлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

№ п/п	Проблемна ситуація	Варіанти проєктів
1	Група дітей із спільним захопленням, наприклад, вишиванням, поезією чи фотографією, хоче популяризувати своє хобі.	✓ видання журналу чи газети; ✓ організація виставки; ✓ проведення майстер-класів.
2	Хлопчик турбується про здоров'я бабусі, яка потребує спеціального харчування.	✓ створення рукотворної книжки «Страви для бабусі»; ✓ підготовка програми «Здорове харчування».
3	Під час підготовки квіткової виставки учениця помітила, що деякі квіти несумісні в одній вазі.	✓ розробка інформаційного матеріалу «Характер квітів» або «Оптимальне сусідство»; ✓ виставка квіткових композицій.
4	Хлопчик переживає, що його самотній сусід у разі потреби не має до кого звернутися.	✓ збірка порад «Як подолати самотність»; ✓ проєкт «Допомога самотнім»; ✓ телефонний довідник «Допомога поруч».
5	У класі зіпсувалися стосунки, що викликає занепокоєння учнів.	✓ розробка ігор, як-от «Жодного дня без компліменту» чи «Посмішка вам личить»;

№ п/п	Проблемна ситуація	Варіанти проєктів
		✓ «Скринька поганих звичок»; програма ✓ «Назустріч дружбі».

Метод вправ

Вивчення й навчання будь-якого розділу лінгвістики не може відбуватись без такого виду навчальної роботи, як вправи.

«Вправи – це практичний метод систематичного застосування знань у процесі виконання тренувальних завдань: усних, письмових, графічних, розрахункових, трудових, спортивних та ін.» [зз, с. 253]. Вправи за принципом орієнтування завдань поділяють на такі:

- механічне відтворення дії з метою довести її до автоматизму;
- пошук або вибір компонентів, яких бракує;
- творче завдання, засноване на гіпотезі, інтуїції [зз, с. 253].

Вправи – метод, без яких не обходиться жоден урок української мови. Вчитель обирає вправи для різних етапів уроку з метою актуалізації теми, усвідомлення нових знань, розвитку навичок та застосування їх у нових умовах. Цей метод також ефективний у процесі самонавчання, оскільки регулярна самостійна робота учнів є важливою для формування уміння навчатися протягом життя.

Кожен предмет має свої особливості в вправлянні, але існують загальні вимоги до вправ: свідоме ставлення до виконання, відповідний рівень теоретичних знань для їх виконання, чітко визначена мета та мотивація. За словами І. Підласого, важливо чітко пояснити завдання, сформулювати позитивне ставлення до вивчення матеріалу та впевненість у можливості подолати труднощі. Також він наголошує, що успіх залежить не лише від знань, а й від вмінь, що мають стати кінцевим продуктом навчання.

Тому, на думку вченого, «щоб добре вчитися, треба спершу навчитися

вчитися» [55, с. 14–15].

Дослідники визначають різні класифікаційні критерії та відповідні типи вправ:

1. Форма виконання – усні та письмові вправи.
2. Місце виконання – класні та домашні завдання.
3. Розділ мови – вправи на фонетику, лексику, фразеологію, орфоепію, орфографію, морфологію, словотворення, синтаксис тощо.
4. Етап уроку та дидактична мета – підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні та творчі вправи.
5. Характер виконання – репродуктивні (порівняльні, за інструкцією, за зразком) і продуктивні [55].

Зразки синтаксичних вправ (за дидактичною метою):

I. Підготовчі:

Порівняйте пари речень з'ясуйте, чим вони відрізняються.

А) *«Софійка похапцем одягла чобітки й пальтечко. Софійка похапцем одягла свої шкарубкі чобітки й блаженське пальтечко. Софійка похапцем одягла новенькі білі чобітки й яскраво-червоне пальтечко. Щаслива Софійка хутенько вдягла модні чобітки й неймовірно красиве пальтечко»* (за І. Савкою).

Б) *«Коралі так пасували до личка. Бабусині коралі так пасували до її сумного личка. Червоні коралі так пасували до її гарного личка»* (за І. Савкою).

В) *«Вранці тумани осідали на садки. Вранці густі молочні тумани осідали на літні садки. Вранці вологі тумани осідали на ще зелені садки. Вранці холодні тумани осідали на опустілі осінні садки»* (за І. Савкою).

II. Вступні:

Прочитайте словосполучення. Зробіть аналіз кожного, характеризуючи спосіб вираження головного слова:

Насолодитися теплом – головне слово виражене дієсловом (*насолодитися*), залежне слово (*теплом*) є іменником у формі орудного відмінка.

Запаморочливе повітря – головне слово іменник (*повітря*), залежне – прикметник (*запаморочливе*).

Притаманна людині – головне слово прикметник (*притаманна*), залежне – іменник у формі давального відмінка (*людині*).

Говорив без упину – головне слово дієслово (*говорив*), залежне – прийменниково-іменниковий зворот (*без упину*).

Насміявшись уволю – головне слово дієприслівник (*насміявшись*), залежне – прислівник (*уволю*).

Захоплення мандрівкою – головне слово іменник (*захоплення*), залежне – іменник у формі орудного відмінка (*мандрівкою*).

Запропонувавши привал – головне слово дієприслівник (*запропонувавши*), залежне – іменник у формі знахідного відмінка (*привал*).

Напрочуд красиво – головне слово прислівник (*красиво*), залежне – інший прислівник (*напрочуд*).

Поглянув на скрипалю – головне слово дієслово (*поглянув*), залежне – прийменниково-іменниковий зворот (*на скрипалю*).

Принишклі від несподіванки – головне слово прикметник (*принишклі*), залежне – прийменниково-іменниковий зворот (*від несподіванки*).

Присіла навпочіпки – головне слово дієслово (*присіла*), залежне – прислівник (*навпочіпки*).

Відрядження до столиці – головне слово іменник (*відрядження*), залежне – прийменниково-іменниковий зворот (*до столиці*).

Моя слабкість – головне слово іменник (*слабкість*), залежне – займенник у формі родового відмінка (*моя*).

Охайний сквер – головне слово іменник (*сквер*), залежне – прикметник (*охайний*).

Усі словосполучення проаналізовано з урахуванням морфологічного вираження головного слова та залежного компонента.

Прочитайте уривок тексту. Виділіть у кожному реченні присудки.

«А зима й справді була лагідна. Зима стала законною господинею села. Вранці вологі тумани осідали на ще зелені садки. Похилі верби роками всміхалися лагідному плинові води. Вечори терпко пахли квітами» (І. Савка).

Занотуйте речення, розділивши їх на дві групи за характеристикою: «односкладні та двоскладні».

III. Тренувальні

Перепишіть текст, розставляючи правильно розділові знаки.

«Найкомпактніші авто належать до класу А вони дуже економічні а їхні розміри дають змогу легко маневрувати у щільному потоці транспорту. Клас В представлений малолітражками як їх називають у нашій країні. Автомобілі класу D мають довжину до 4,6 м і є солідним транспортним засобом із повним набором зручностей для комфортабельної подорожі. Автівки класу Е належать до бізнес-класу оскільки мають просторий салон із високоякісним оздобленням і колеса великого діаметра. Для машин представницького класу F характерні кузови форми седан і кадилак особливо потужні двигуни із числом циліндрів від шести і більше. Окрему групу серед легкових автомобілів становлять позашляховики або як їх іще називають джипи. Для тих хто любить швидкість, у багатьох країнах випускають спеціальні спортивні автомобілі або спорткари» (З енциклопедії).

Прочитайте слова, які тематично об'єднані «Рукотвори». Запишіть у зошит ті слова, значення яких ви не знаєте. Використайте словник, щоб уточнити їх значення, і зафіксуйте у записі. Згадайте, які з цих слів ви зустрічали в художніх творах, та оберіть два, щоб усно скласти з ними

складнопідрядні речення з підрядними порівняльними. Поміркуйте, до яких слів можуть бути ілюстраціями світлини.

Слова для роботи: *барило, батик, плоскінь, бодня, горнятко, жлукто, борті, ліжник, клепка, куманець, кадуб, майоліка, мисник, матірка, полоззя, матірка, полумисок, ринка, прискринок, сволок, цебер, черес,, фронтон.*

Прочитайте наведені поетичні уривки. Використовуйте їх як цитати. Усно поясніть правила розстановки розділових знаків.

*«Дай, Боже, сонцю бути золотим,
Дай, Боже, днів щасної години,
Дай, Боже, тиші мертвим і живим,
Дай, Боже, Україні – Україні» (В. Баранов).*

*«Історії ж бо пишуть на столі.
Ми ж пишем кров'ю на своїй землі.
Ми пишем плугом, шаблею, мечем,
Піснями і невільницьким плачем» (Л. Костенко).*

*«В краю, де чути сонця сміх,
Де ніжно пахне рута-м'ята,
Намисто скрипок золотих
Вплітають в серце солов'ята.*

*Блукає літо у полях,
Духмяний колос вгору пнеться.*

*До мене стелить довгий шлях
Земля, що батьківською зветься» (І. Калиниченко).*

*«Та тільки як навчити цінувати
те небо, що над нами ллє блакить?*

*В яких медах, в якій траві купати, щоб зрозуміти, як воно болить.
На наших росах і на наших водах, на всіх дорогах і всіх стежках*

хай буде згода, а на полі – врода.

Здолаймо разом наш тернистий шлях» (Т. Фролова).

«На Спаса відлетіли журавлі прощальний круг зробили над домами.

Не втримав серпень у душі жалі ридав аж хлипав поливав дощами.

Лишилися гнізда як хати пусті із вікнами забитими дошками.

*І жовтий колір мов «прощай» в листі на вишеньці що мерзне вже
ночами.*

Якийсь кравець урізав літні дні левконія не пахне вечорами.

Стоїть матуся довго у вікні

у зморшках помережаних роками.

*У неї очі стали знов сумні думки її летять за журавлями. Синочок єдиний
десь у чужині знов літо як літа минає в мамі» (О. Максимішин-Корабель).*

*«Я з чумацького шляху взяла дрібку солі, а ще котиків трохи в старій
верби.*

Щиро дякую Богу і дякую долі, що у мене такі невичерпні скарби.

Що у мене степи і Дніпро величавий, що у мене Україна з очима небес,

дух козацької волі й козацької слави, що у дітях моїх та онуках воскрес»

(Т. Фролова).

Прочитайте вірш і визначте його загальний емоційний настрій.
Розставте розділові знаки, обґрунтовуючи їх правилами пунктуації.
Проаналізуйте, які типи речень домінують у тексті.

Подивіться у вікно на яскраве, пекуче сонце. Опишіть його з різних
точок зору:

а) з погляду фермера, чиє поле потерпає від посухи;

б) з погляду дітей, які відпочивають на морському узбережжі;

в) з погляду продавця парасольок;

г) з погляду людини, яка довго не бачила сонячного світла.

Прочитайте вірш і сформулюйте, про що в ньому йдеться. Чи

погоджуєтесь ви з точкою зору автора? Напишіть власний роздум про те, якого рівня інтелекту потрібно прагнути. Обґрунтуйте свою позицію прикладами.

«Існують різні рівні інтелекту.

На першому живуть, немов трава.

Мети нема. До істини далеко.

Їм байдуже – сівба це чи жнива.

На другім рівні більшість проживає.

В трудах, немов мурахи, день у день.

Чи є душа? Жива чи неживая?

Ні мрій, ані поезій, ні пісень!

На третьому ти – істинно людина, Бо можеш усвідомити, хто ти,

Піднятись над собою й світом дивним,

Крізь біль і радість з гідністю іти.

Четвертий рівень – це вже Іскра Божя,

Це світлий розум, посланий з Небес.

Він розуміє все і навіть може

Собою правити, мінять себе!» (В. Іващенко).

Прочитайте вірш виразно. Чи знайомі вам відчуття природи, які описує авторка? Наскільки сильно вони відгукуються у вас? З якими ароматами, образами чи емоціями у вас асоціюється дощ? Напишіть про це, поділившись власними враженнями.

«Зовсім інакше пахне дощ у місті!

Він пахне втомою від вимитих доріг,

А ще він пахне шумом, що на листі

В спекотний день схолонуті приліг.

А дощ в селі... Він пахне свіжим зіллям,

Розтрушеним по хаті на свята,

Пташиним стоголосим божевіллям

І стежкою, що губиться в житах.

Дош пахне сіном, молоком і домом,

Дитинства запахом солодким незнайомим» (Т. Іванчук)

Прочитайте уривки з повісті. Спробуйте, наче героїня твору, розвивати свою уяву спостерігаючи. Свою розповідь почніть, використавши перші речення з твору: «Я дивлюсь у вікно» чи «Колись я думала (думав), що хмари...».

«Я дивлюся у вікно. Сонячний промінь сліпить очі. Уявляю, що це не промінь, а золота нитка. Її можна намотати на палець – як золотий перстень. А можна змотати її у клубок. Теплий золотий клубок.

Хмари на небі також золоті. Колись я думала, що хмари – це подушки, на яких спить Бог. Уночі. А вдень розвішує їх по небу, щоб вони провітрились. А коли небо безхмарне, то Бог у ті дні дуже зайнятий і не має часу доглядати за подушками» (Дз. Матіяш).

Створіть есе-родум на тему «Що Вам бачиться в шибках осені? Що нашіптує листя спів?» (Т. Севернюк).

IV. Завершальні:

До цього типу вправ зараховують також різновиди диктантів, а саме:

Пояснювальні:

Перпишіть, пояснюючи вживання розділових знаків.

I. *«Колись у дитинстві покарали мене за щось, не давши дочитати книжку, яка дісталась мені нелегко і яку я мав повернути власникові за два-три дні. Я потім шукав ту книжку скрізь: у запічку, під матрацом, лазив під комод, у комору – і все марно. Охопив мене розпач, бо книжка була надто цікава. Розсердився я на всіх, і на себе теж розсердився чомусь.*

Отак сидів під старою грушею в садку й сердився. Світ мені став немилий, небо здавалося похмурим, дратував пташиний щебет. Прогуркотів

по вулиці автомобіль, і мені не закортіло вискочити з обійстя, щоб подивитися на нього. Пролітали в синьому небі лелеки, а мені те все було байдужісінько.

Якась чудернацька мураха вилізла з-за грудки, поворушила вусиками, а потім так хутенько побігла, наче за нею гналися, — а мені не захотілося взяти мураха до рук, роздивитись її. Не захотілось — і край» (Є. Гуцало).

Перепишіть речення, пояснивши вживання розділових знаків та визначивши тип кожного речення за комунікативним наміром.

«От усі кажуть оливки — на зелені, а маслини — на чорні. Насправді всі вони — оливки, і всі вони — маслини. Зелені оливки, чорні оливки. Зелені маслини, чорні маслини. Немає значення. Обидва слова означають одне й те саме. А все ж люди підсвідомо правильно розділяють ці два поняття. Ми ж кажемо “оливковий колір”, маючи на увазі колір зелених оливок. Або ж: “очі, як маслини”... Зрозуміло, що чорні очі. То все ж таки оливки — це зелені, а маслини — чорні. — Вона глянула на Роберта й додала м’якше: Життя сильніше за правила. Воно їх шліфує» (Г. Вдовиченко).

Проблемні, пошукові завдання:

Перепишіть, пояснивши вживання розділових знаків. Поміркуйте, «що ж то за травичка ховається за символічною назвою *євшан-зілля*».

«О, далеко тим заморським чаям до запахуцого живлющого трунку з рідного євшан-зілля. До речі, жоден із науковців і досі не розгадав, що ж то за травичка ховається за символічною назвою «євшанзілля»: полин, чебрець, м’ята?.. Я думаю, що полин, але той, запахуций, що росте на гарячому степовому сон- ці. Знаходила такий у Криму» (Г. Тарасюк).

Висновки до другого розділу

Методика реалізації текстоцентричного підходу в навчанні синтаксису української мови зорієнтована насамперед на практичні аспекти його впровадження у шкільну освіту. Ця методика ґрунтується на використанні текстів як основного навчального матеріалу, що дозволяє інтегрувати синтаксичні знання учнів із практичними мовленнєвими вміннями. Різні способи роботи з текстами різних стилів і жанрів сприяють формуванню мовної, комунікативної та культурної компетенцій учнів.

З-поміж методів навчання ефективними є інтерактивні вправи, проектні завдання, ситуаційний аналіз і моделювання комунікативних ситуацій. Виконання таких завдань розвиває в учнів здатність аналізувати синтаксичні конструкції, розуміти їхню функціональну роль у тексті та використовувати ці конструкції у власному мовленні. Важливим аспектом методики є стимулювання креативності учнів через створення власних текстів, у яких вони використовують засвоєні синтаксичні конструкції у реальних мовленнєвих ситуаціях.

Різні форми організації навчання (парна, групова та індивідуальна робота) дозволяють враховувати індивідуальні потреби учнів і створювати умови для їхньої активної участі у навчальному процесі. Використання текстів різних жанрів забезпечує різносторонній підхід до вивчення синтаксису, адже кожен текст сприяє поглибленню знань про мовні явища та їхню функціональну роль у конкретних комунікативних умовах.

Методика також враховує вікові та психологічні особливості учнів, що є важливим для забезпечення їхньої мотивації та залучення до активного навчання. З'ясовано, що робота з текстами підвищує інтерес учнів до вивчення синтаксису, дозволяючи їм побачити практичну цінність мовних знань і навичок. Особливу увагу приділено використанню текстоцентричного

підходу для розвитку міжпредметних зв'язків, що сприяє формуванню цілісного уявлення про функціонування мови в різних сферах життя.

Отже, текстоцентричний підхід у навчанні синтаксису є ефективним засобом формування мовленнєвих, комунікативних і творчих компетенцій учнів. Запропонована методика відповідає сучасним освітнім стандартам і має значний потенціал для практичного впровадження у навчальний процес, сприяючи цілісному розвитку учнів і підвищенню якості їхньої мовної освіти.

Розділ 3

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ

3.1 Інтегрування текстоцентричного підходу в процес викладання синтаксису для підвищення ефективності навчання

В основі текстоцентричного підходу лежить аналіз мовних структур через контекст реальних текстів, що дозволяє учням не тільки теоретично засвоїти правила синтаксису, а й практично застосовувати їх у реальних умовах мовлення. У процесі досягнення навчальної мети уроку синтаксису української мови учителеві важливо звернути увагу на такі аспекти:

1. Вибір текстів для аналізу.

Одним із основних етапів застосування текстоцентричного підходу є правильний вибір текстів, що відповідають віковим особливостям учнів, їх інтересам та рівню розвитку. Для аналізу синтаксичних конструкцій рекомендується використовувати тексти різних жанрів (літературні твори, публіцистика, діалоги тощо), що дозволяє показати, як одна і та сама мовна конструкція функціонує в різних контекстах.

2. Підхід до вивчення синтаксису через текст.

Уроки повинні бути побудовані таким чином, щоб учні спочатку працювали з текстом, аналізуючи його структуру, а вже потім зверталися до синтаксичних правил. Наприклад, вивчення складносурядних або складнопідрядних речень можна здійснювати через аналіз тексту, в якому ці конструкції присутні. Учні мають ідентифікувати ці конструкції в тексті, визначати їх функції та розбирати, чому саме така побудова речень є доцільною для передачі певних смислів або емоцій.

3. Активне застосування граматичних структур.

Текстоцентричний підхід передбачає активну роботу з граматичними структурами через створення власних текстів учнями. Це може бути виконано через написання есе, листів, описів, що дасть можливість учням не лише вивчити правила, а й застосовувати їх у творчих завданнях. Наприклад, при вивченні складних речень учні можуть самостійно створювати текст, у якому використовують ці конструкції, а потім аналізувати їх.

4. Інтеграція з іншими аспектами мовної освіти.

Методика текстоцентричного підходу не обмежується лише синтаксисом. Вона також передбачає інтеграцію з іншими аспектами мовної освіти, такими як стилістика, орфографія, лексика. Це дозволяє учням побачити синтаксис як частину більш широкої мовної системи, що взаємодіє з іншими її елементами.

5. Оцінювання та зворотний зв'язок.

Застосування текстоцентричного підходу на уроках синтаксису передбачає надання учням чітких критеріїв для оцінювання їхньої роботи. Під час аналізу текстів учителі повинні активно надавати зворотний зв'язок, коригуючи помилки у використанні синтаксичних конструкцій та допомагаючи учням удосконалювати їхні навички.

6. Роль учителя.

Учитель виступає не тільки як інструктор, а й як модератор, допомагаючи учням орієнтуватися в текстах, направляючи їхню увагу на важливі мовні явища, забезпечуючи чітке розуміння синтаксичних норм і їх використання в реальних мовних ситуаціях. Роль учителя полягає також у сприянні розвитку критичного мислення та творчого підходу до побудови речень.

Текст є універсальним інструментом, який можна застосовувати на різних уроках, сприяючи реалізації різноманітних методів навчання та

досягненню цілей уроку. Н. Голуб пропонує детальний алгоритм роботи з текстом на уроках синтаксису та пунктуації, який включає такі етапи:

- читання та створення інтонаційної карти тексту;
- переказ тексту;
- робота зі словником (вивчення лексичних значень, тематичне групування лексики, активізація в мовленні);
- визначення теми та головної думки;
- аналіз композиційних елементів тексту;
- визначення стильових рис та мети висловлення;
- співвіднесення мовних засобів з задумом, типом, жанром та стилем мовлення;
- організація групового або індивідуального лінгвістичного дослідження;
- аналіз емоційного впливу тексту на читачів чи слухачів;
- виявлення та маркування мовних явищ;
- узагальнення мовного матеріалу (класифікація, структурування);
- формулювання тези та гіпотези, добір аргументів;
- проведення аналогій з відомими фактами, цитатами, прикладами з життя, історією, прислів'ями та іншими текстами;
- пояснення правил написання та вимови;
- організація повторення вивченого матеріалу;
- увага до тропів та формування естетичного сприйняття мови;
- удосконалення тексту;
- добір слів і виразів для створення психологічного комфорту і запобігання конфліктів;
- змінення тексту (розширення, скорочення, додавання елементів, таких як синоніми, епітети, фразеологізми);
- виявлення проблеми в тексті;
- виконання логічних операцій (аналіз, порівняння, висновки);

- осмислення поведінки героїв тексту та її порівняння з нормами суспільства;
- прогнозування психологічного впливу тексту на співрозмовника;
- виявлення методів гармонійного спілкування;
- висловлення власного ставлення до змісту тексту;
- «переведення» тексту з одного стилю в інший;
- перетворення тексту у формат схеми, малюнка, таблиці тощо;
- виявлення та аналіз конфліктогенних слів і виразів;
- створення власного висловлювання [17, с. 3 – 4].

3.2. Зразки текстів для аналізу за навчальною моделлю для формування синтаксичних умінь і навичок

На основі аналізу спеціальних теоретичних напрацювань, методичної літератури пропонуємо зразок навчальної моделі для формування текстових умінь і навичок з української мови у процесі вивчення синтаксису, яка враховує всі етапи роботи з текстом у контексті вивчення синтаксису, сприяючи комплексному формуванню текстових умінь і навичок учнів (Таблиця 3.1.).

Ця навчальна модель розроблена на основі:

➤ Теоретичних засад текстоцентричного підходу

Модель враховує концепцію тексту як центральної одиниці навчального процесу, яка інтегрує знання про мовні рівні з практичними мовленнєвими навичками.

➤ Принципів комунікативного підходу

У моделі реалізовано ідею формування комунікативної компетенції учнів через інтерактивну роботу з текстами, побудову власних висловлювань і моделювання реальних мовленнєвих ситуацій.

➤ **Розвитку критичного і творчого мислення**

В основі моделі лежить принцип стимулювання аналітичної діяльності учнів через аналіз синтаксичних конструкцій, їхню стилістичну роль та створення текстів.

➤ **Методичних напрацювань сучасної лінгводидактики**

Модель спирається на інтерактивні методи навчання, зокрема ситуаційний аналіз, проектну діяльність і рольові ігри, які підвищують ефективність засвоєння синтаксичних знань.

➤ **Практичного досвіду роботи з учнями**

Враховано вікові та психологічні особливості учнів, що сприяє підвищенню мотивації до навчання, залученню до активної мовленнєвої діяльності та забезпеченню диференційованого підходу.

Модель поєднує інноваційні підходи з традиційними дидактичними принципами, створюючи ефективний інструмент для формування текстових умінь у процесі вивчення синтаксису.

Таблиця 3.1.

Компонент моделі	Змістове наповнення	Методи і прийоми	Очікувані результати
Мотиваційний рівень	Формування інтересу до текстової роботи; розуміння важливості текстових умінь у реальному житті.	Бесіди, проблемні питання, створення ситуацій успіху, дискусії.	Усвідомлення учнями мети роботи з текстом, підвищення навчальної мотивації.
Аналітичний рівень	Ознайомлення з текстами різних жанрів; аналіз синтаксичних конструкцій, їхньої ролі у створенні зв'язності.	Метод аналізу тексту, інтерактивні вправи, схематизація синтаксичних конструкцій.	Розуміння функцій синтаксису у текстах, розвиток критичного мислення.
Практичний рівень	Виконання завдань, спрямованих на формування синтаксичних умінь у текстовому контексті.	Ситуативні вправи, трансформаційні завдання, робота у групах/парах, конструювання текстів.	Здатність учнів адаптувати синтаксичні конструкції до різних мовленнєвих ситуацій.
Творчий рівень	Створення власних текстів, урахування стилістичні та комунікативні вимоги.	Письмові твори, створення проєктів, рольові ігри, обговорення результатів.	Розвиток текстових і мовленнєвих навичок, креативності, впевненості у комунікації.
Рефлексивний рівень	Оцінка результатів виконаної роботи, аналіз допущених помилок.	Метод самоконтролю, взаємоперевірка, рефлексивні вправи, обговорення висновків.	Вдосконалення текстових умінь, формування навичок самокорекції і самокритики.
Корекційний	Виправлення помилок,	Індивідуальні консультації,	Підвищення якості

Компонент моделі	Змістове наповнення	Методи і прийоми	Очікувані результати
рівень	вдосконалення синтаксичних конструкцій у текстах.	повторне виконання завдань, аналіз успішних прикладів.	текстових умінь, розвиток стилістичного чуття.

Пропонуємо зразки текстів для аналізу.

Текст 1.

Прочитайте текст уголос. Про що у ньому йдеться?

«Ранок дванадцятого дня народження розпочався чудово. Щойно Марія розплющила очі, як побачила зграйку кольорових кульок під стелею. Рів-но дванадцять – вона перерахувала! До однієї з них була прив’язана записка:

“Поспішай! Через 5 хвилин починається розіграш призів для іменинників!”. Невмита, у піжамі, Марія вискочила зі своєї кімнати. Вона ледь устигла при- гальмувати, щоб не врізатися у всеньке радісне сімейство, включно з меншою сестричкою. “З днем народження!” – вигукували вони.

*Марія витягала з мішечка лотерейні квиточки і читала, що виграла і від кого! Батьки діставали різнокаліберні** пакунки з величезного мішка. Браслет зі снічем і совою (так, усі ж знають, яка вона фанатка** всього, пов’язаного з Гаррі Потером) від сестрички. «Розумний» крокомір від мами з татом. Дивовижна** скляна брошка із засушеною трояндою від хрещеного. Куртка і сережки від бабусі з дідусем. «Коли ж вони перестануть дарувати мені одяг? А сережки гарні!». Грошовий сюрприз від інших бабусі з дідусем. Кулон Герміони, який повертає час, від хрещеної... Усього призів було дванадцять.*

Не встигла Марія натішитися подарунками, як задзвонив телефон»
(Н. Ясіновська).

- Поясніть роль окличного знака у реченнях.
- Назвіть п’ять слів, у яких вимова збігається з написанням, і п’ять слів, що вимовляються інакше, ніж пишуться.
- До слів із подвійним маркуванням доберіть синоніми.

- Випишіть із тексту прикметники відносного значення.
- Знайдіть три речення, до яких можна підібрати синонімічні конструкції, і запишіть їх.
- Ідентифікуйте складнопідрядні речення та визначте вид підрядних частин.

Питання для обговорення:

- Яка подія є центральною в тексті?
- Яке враження на вас справила ідея такого формату привітання іменинниці?
- Що ви знаєте про правила вибору подарунків для рідних та друзів?
- Як варто реагувати на подарунки? Якими мають бути відповіді іменинниці? Додайте свої варіанти.

Опишіть традиції святкування дня народження у вашій родині.

Напишіть власне продовження тексту, використовуючи запропоновану тему.

Текст 2

I. Прочитайте текст. Визначте основну думку, тип і стиль мовлення.

Доберіть заголовок.

«Моя цивілізація тримається на культурі* Людини, що пробивається крізь осіб. Віками вона прагне показати Людину, так само як вчить крізь каміння бачити Собор.*

По-старому височать на землі великі пам'ятники духу – собори, обрамлені витягнутими вгору спорудами нового віку техніки. По-старому неспокійна людина хапається клаттика теплої землі і високого неба, щоб відчутти точку опори, щоб знайти на мить себе, спробувати щось у собі досягнути.

Але землю вкривав асфальт і бетон, небо затягують дими і рев моторів, і кудись шалено, у метушливій тривозі летить життя, засмоктує й не залишає тієї чистої години для душі, коли можна замислитись над собою й подумати про головне.

Куди ж іде життя? Чи ми ведемо життя, чи життя веде нас, кинувши нам для забави дешеві замітники Слова – телевізор, футбол, алкоголь?

Чи людина ще щось значить у цьому потоці життя? Чи вже вона тільки па- сажир сліпого корабля, що несеться назустріч ночі? Якщо вона нічого не ба- чить, то що ж тоді може значити корабель?

І все ж таки – чи значить, чи важить вона хоча б стільки, щоб зусиллями власного розуму і волі зупинитись перед прірвою?

Щоб залишитись людиною, вона мусить важити хоча б стільки... Але для цього їй потрібні найвищі зусилля розуму і духу. Вона мусить зрозуміти, що особисто на ній лежить і спадщина предків, і доля землі.

Нині, як ще ніколи в історії, кожен має бути людиною в людстві, щоб кож- ним нервом відчувати його болі й тривоги. Нині кожен мусить почувати себе органічною часткою великого собору людської цивілізації, усім своїм єством бути пружним каменем у цьому соборі, щоб самовіддано тримати на собі його споруду. У пошуках сучасності, тобто свого місця в житті, людина неминуче натрапляє на важіль відповідальності й замислюється над своєю свідомою й несвідомою участю у великих справах сучасності.

*Нині минули ті часи, коли рослинне існування на анабіозі цілих поколінь давало лише сіреньку пляму на карті світу. Тепер інша доба**. Незалежно від нашої волі ми стаємо ланкою життя нашої планети, яка вкрита нервовою сіткою атомних мін і політичних вулканів, готових до вибуху.*

Нині брак великої мудрості, великої поваги і любові до людини, великої відповідальності за спадщину предків і долю нащадків відчувається як найбільша рана людства. Найстрашніший її носій – напівосвічений єфрейтор, рішучий напівінтелігент. Він залюбки підмінює слова, відважно жонглює ними і робить сліпучий феєрверк – тимчасову

ілюзію правди. Не замислюючись над одвічними законами розвитку життя, він діє так, наче їх зовсім нема, а потім десяткам геніїв не впоратися з тим, що він накоїв» (За Є. Сверстюком).

- Чому слова «Собор» і «Людина» написані з великої літери?
- Знайдіть і поясніть значення слів, позначених зірочкою.
- Як ви розумієте вирази: «чиста година для душі» та «кожним нервом відчувати болі й тривоги»?
- Поясніть правопис виділених слів.
- Випишіть із тексту складнопідрядні речення, вкажіть їхній вид.
- Перепишіть підкреслені слова, змінивши їх на форму родового відмінка.
- Виконайте усний синтаксичний аналіз одного з речень.

Питання для роздумів:

- До яких висновків вас спонукав текст?
- Чи вважаєте ви себе відповідальною особистістю? Обґрунтуйте.
- Що, на вашу думку, означає «велика мудрість»?
- Хто з ваших знайомих здається вам мудрим і відповідальним? Чому саме ці люди?
- Чи є, на вашу думку, «ілюзія правди» або «підміна слів» шкідливими? Чому?
- Що для вас означає слово «Слово» в контексті тексту?
- Чому автор називає телевізор, футбол і алкоголь дешевими заміниками Слова?

Текст 3.

I. У тексті визначте основну думку, а також стиль та тип мовлення. Доберіть заголовок.

«Усе вище й вище над землею підіймається сонце, і на світ з'являється маленька беззахисна брунька. Вона ніжиться під золотими живлющими променями, цілується з вітром, п'є небесний напій дощу. Зростає,

розкривається в зелений листочок, що з маленького стає великим, темно-смагдодим. Сонце пливе над землею все нижче і нижче. Сповнений енергії літа листок поступово в'яне, марніє і вже сухий-сухий ледь за гілку тримається. І так йому ще пожити хочеться, бачити сонце, цілуватися з вітром, пити дощ, але згодом він відри- вається від гілки й на землю падає. І так само подібне до життя звичайного листочка життя людське.

Передчуття, хвилювання, зусилля, біль і, нарешті, перший крок новона-родженого. Радість! Велика, нестримна, світла радість! Прийшла у світ нова людина, якої до цього ніколи не було. Вона така маленька й беззахисна, як пер- ша квіточка пролісок. У неї вже є душа і б'ється в грудях маленьке серденько, яке не знає ще ні радості, ні горя, ні щастя, ні журби, а просто б'ється. Минає місяць, рік. Перший крок зроблено, перше слово сказане. Попереду шлях невідомої довжини. Дитинство не знає турбот. Воно летить синім птахом щас- тя в незмірному часовому просторі назустріч юності. Це світанок життя, його провесінь*.

Квітучі юнацькі роки... Перші зустрічі, перші зітхання, перші почуття. Точ- ка відліку на координатній площині життя – мета. Молодість завжди ставить перед собою ціль, якої неодмінно треба досягти. Швидше хочеться дійти до вершини самореалізації й самоствердження*. Людина в юнацькі роки – це мі- кропланета, що обертається навколо сонця мрій. Вона прагне бути успішною й щасливою, коханою й закоханою, а коли приходить вогненна й палка любов, то здається, що більшої радості не існує. І це квітуча весна юності.

В одвічних турботах і праці приходить до людини літня пора життя – зрі- лість. Підростуть діти, кипить хатня робота, постійно не вистачає часу, який чекати не буде, поки ти надумаєшся зробити щось добре, а біжить, як біг, тому треба встигати за ним. Радісно спостерігати за тим, як виростуть твої діти і нагодують тебе в юності. Немає більшого щастя,

ніж благодатний сімейний затишок*, порозуміння з близькими людьми, дбайлива турбота про них. Набагато приємніше давати, ніж отримувати.

Минає час. Минає літо... Надходить осінь життя. Теперішнє завтра стане минулим, майбутнє – теперішнім, а минуле відійде в небуття. І так завжди. Тільки раніше людина цього якось не помічала, як до неї навідалася старість, плинність життя стала набагато помітнішою. Коли в дзеркалі людина бачить покарбоване зморшками обличчя й вибілене срібною сивиною волосся, то в її душу закрадається смуток і жаль за молодими роками. Її юність залишилася на світлинах і спогадах. Скільки минає часу, а з фотоальбому дивляться все ті ж блискучі, осяяні вогнем юності очі, вабить красою вродливе обличчя. На світлині мить, що зупинилася назавжди. Життя – дивовижна* кінострічка, у якій другий дубль неможливий. У похилому віці людина все частіше замислюється над тим, яких помилок припустилася в житті, що робила і який слід після себе залишила.

Далі зима, глибока старість. Коли людина піде за межу життя, про неї залишаться тільки спогади» (В. Захарченко).

- Чому між словами «маленька» і «беззахисна» у першому реченні тексту не ставиться кома?
- Роз'ясніть правопис виділених слів.
- Поясніть правила вживання розділових знаків у тексті.
- Як правильно наголошуються слова «помилка», «помилки» (мн.) та «помилки»?
- Запишіть підкреслені слова у формі орудного відмінка, поясніть вибір їхніх закінчень.
- Як ви розумієте значення слів, позначених зірочкою?
- Випишіть словосполучення з першого речення та визначте в них головні слова.

Питання для обговорення:

- Що для вас означає слово «мета»?
- Чи можливо жити, не маючи мети?
- Яка пора року символізує старість у тексті? Чому саме ця?
- Які спогади про старших рідних залишаються для вас теплими та заспокійливими?
- Як ви ставитеся до думки, що "давати значно приємніше, ніж отримувати"?

Текст 4.

Прочитайте текст з відповідною інтонацією, визначивши тип та стиль мовлення, а також основну думку.

«Дух, душа, духовність... Погодьтеся, яка глибина в цих словах! І кожен розуміє їх по-своєму, наповнює власним змістом, трактуванням.

Справді, духовні цінності можна розглядати під різними кутами зору, можна існування їх узагалі заперечити, спростувати, або, навпаки, захищати. Перший шлях, звісно, – найлегший, другий – важкий, тернистий. Багато хто може взагалі сказати, що в такий складний, нестабільний час не до духовності: треба дбати насамперед про те, щоб нагодувати сім'ю, знайти роботу... Усе це так, якби не одне але. Як ми все це зможемо мати, якщо не відчуватимемо допомоги, підтримки рідних і близьких нам людей?

Не забуваймо, що поруч із нами живуть люди, які так потребують нашого розуміння, уваги, турботи. Невже можна пройти байдуже повз них, намагаючись не зійти з дистанції гонити за власним добробутом? Адже комусь зовсім поряд може не вистачати кілька гривень на шматок хліба або на ліки, комусь бракує одягу, взуття, іншому – роботи... Можливо, саме ти зможеш допомогти, даси їм шанс відчувати себе людиною, а натомість отримаєш набагато більше – людську вдячність, повагу, шану.

Отже, нині в гонитві за різноманітними людськими благами необхідно частіше зупинятися, дивитися довкола, озиратися назад, що переконатися, що кожен з нас на правильному шляху. Також варто зазирнути й у середину себе, щоб упевнитися, що душа не обміліла, не стала черствою, егоїстичною, що серце не закам'яніло, що ми не втратили людської сутності, гідності.

Тож бережімо людське в людині! Бережімо собори власних душ!» (Д. Клименко).

- Які речення в тексті переважають – прості чи складні? Поясніть свою відповідь.
- Як ви розумієте вираз «глибина в слова»?
- Чим зумовлене використання тире у реченнях тексту?
- Складіть речення, що містять слова «як би» і «якби», і поясніть різницю у значенні цих сполучень.
- Визначте слова, вимова яких відрізняється від написання.

Питання для роздумів:

- Що для вас означають поняття «душа» і «духовність»?
- Як ви ставитеся до духовних цінностей, і які з них є пріоритетними у вашому житті?
- Чи поділяєте ви позицію автора тексту? Чому?
- Що, на вашу думку, потрібно людині для щастя?
- Які цінності, на вашу думку, є найважливішими для Людини, і чому?

Текст 5.

I. Виразно прочитайте поданий текст, стисло перекажіть його. До якого типу та стилю мовлення він належить? Доберіть заголовок.

«Мама дивиться – сонце всміхається, як кажуть у народі. Це правильно, бо ніщо так не гріє душу, як мамина любов і ласка. Скільки б не було тобі років – два чи двадцять, сорок чи п'ятдесят – тобі потрібна

мама, її добрі очі, мудрі* поради, теплі обійми, помах її руки на прощання, коли ти їдеш із рідного дому чи просто їдеш у справах.

А чи задумуєшся ти над тим, чи встиг/устигла сказати їй, що дуже любиш, чи не образив/образила, часом, словом або поглядом, чи привітав/привітала зі святом, чи просто зателефонував/зателефонувала, сказавши: «Добридень, матусю! Чи здорова ти? Як у тебе справи? Відпочинь, усю роботу не переробиш. Не хвилюйся, будь ласка, у мене все добре...».

Приємно зігрітись в обіймах батька-матері, і просто посидіти в тиші, вдив-ляючись у їхні мудрі й добрі очі, потримати у своїх долонях їхні натружені руки, подихати разом з ними рідним, насиченим батьківською любов'ю повітрям, смак якого відчуваєш тільки ти...

Коли не стає матері, обривається та струна в душі, що єднала тебе з нею від народження, і ти по-новому дивишся на всі проблеми в житті, всерйоз переосі-нюєш усі «за» і «проти», заповнюєш ту «порожнечу», яка волею долі торкнулась твого серця. Ти стоїш на межі...

Перед тобою не тільки твій шлях, а й шлях твоїх рідних – мами чи тата. Перебираючи щемні* моменти, шукаєш ті яскраві різнокольорові ниточки, у яких сплітався батьківський ореол Добра, Краси, Справедливості, Совісті, Вірності, Надії, Любові, у якому ти купався/купалась, формуючись як особистість.

Тепер ти з особливою любов'ю згадуєш своє дитинство і пустощі, які іноді, мабуть, заважали мамі відпочивати...

А скільки разів мама говорила: “Іди, сину/доню, я зроблю це сама, я швид-ко, мені не важко”. Тільки тепер розумієш, наскільки великою була її любов» (За О. Ходацькою).

- Випишіть два складнопідрядних речення з тексту та визначте типи підрядних.
- Зробіть усний синтаксичний розбір одного з речень.
- Поясніть, як правильно вимовляти виділені слова.

Запитання для роздумів:

- Чи погоджуєтесь ви з думками автора? Обґрунтуйте свою відповідь.
- Що для вас означають рідні люди? Які думки, сподівання, мрії, або плани ви асоціюєте з ними?
- Яким чином ви проявляєте свої почуття до рідних?
- Поясніть написання підкреслених слів у тексті.
- Роз'ясніть лексичне значення слів, позначених зірочкою.
- Як відрізняються значення слів «тиша» та «затишшя», «пустота» і «пустощі»?
- Визначте 5 слів із тексту, що вживаються у переносному значенні.

Додаткові питання для аналізу:

- Яка фраза в тексті, на вашу думку, є найважливішою?
- Які спогади з вашого життя є для вас найбільш приємними?
- Що з прочитаного, на вашу думку, кожному варто взяти на замітку?

Тексти відкривають широкі можливості для розвитку мовного чуття, естетичного сприйняття слова, формування емоційного світу дитини, а також стимулюють творчість і фантазію. З цієї причини важливими є такі завдання:

1. Прочитайте речення. Які асоціації у вас викликає поняття краси? Чи відчували ви коли-небудь бажання «обняти увесь світ»? Які природні явища справляли на вас такий сильний емоційний вплив? Як ви розумієте важливість для людини «поселити красу в серці»? Що це може означати?

«— Краса...— промовив хлопець і наче онімів. Йому хотілося обняти всенький світ. Він відчув у собі таку силу, що перед нею не було

нічого неймовірного. Не лише дзвіночки, конвалії, сон-трава, плакун-зілля, болиголов, звіробій, ромашки — незчисленні лісові квіти висипали на галявину.

“Як мені зберегти цю красу? — думав він. — Як? Щоб ця краса не боялася нігрому, ні морозів?”

Дуби й берези, явори і сосни понахиляли до нього своє віття. Він почув вихлюп річки і шум полів. Паслися корови, телята і вівці. За деревами стояли вовк і лисиця. На скелі завмер орел.

— Красо моя, — промовив чередник. — Я візьму й поселю тебе у свої груди» (Б. Харчук).

2. Поміркуйте, як автор сприймає весну? Чому пісня берези звучить ніжно, дуба — мужньо, верби — задумливо, а горобини — тривожно? Що стоїть за цими описами?

«Весною ми ходили до лісу. Зійшло сонце, подихнув легенький вітерець, і всі дерева в лісі заспівали. Кожне співало свою пісню.

Береза співала ніжну пісню. Слухали цей спів, хотілось підійти до білокорікрасуні, обняти її.

Дуб співав мужньо пісню. Коли ми слухали цей спів, нам хотілося бути сильними, відважними.

Верба, що схилилась над ставом, співала задумливу пісню. Прислухаючись до цього співу, ми думали, що прийде осінь, та й осиплеться листячко з дерев.

Горобина співала тривожну пісню. Від цього співу набігла думка про темну ніч і бурхливу грозу, від якої гнеться тонка горобина, шукаючи захисту.

Ось які пісні ми почули в лісі» (В. Сухомлинський).

Прочитайте текст і перекажіть його. Доберіть заголовок.

*«Сонце давно вже сіло в рожевий туман, який ще довго стояв на обрії, по- волі згасаючи й розвіюючись; червоні паруси неба згорталися і спадали слідом за сонцем кудись у чорну прірву. Обрій** почала огортати все густіша темрява, і небо стало схожим на густо розведену у воді синьку. Над старим вітряком, що мріяв ген біля Власівського хутора, вогняною крапелькою все ясніше і ясні- ше замерехтіла вечірня зоря; услід за нею, ніби вигорнутий зненацька з гігантського** склепіння печі, сипонув жар, і кожна жаринка, летячи й спалахуючи, зупинялася й повисала на своєму місці, весело, яскраво, радісно поблискую- чи. Пройшовши по небу, тепла, тиха червнева ніч стала оволодівати й землею; безмежний степ ущухав**, корився, ніжнішав і м'якшав від її пестоців; пта- хи затихли і, згорнувши натомлені за день крильця, сідали на м'які гніздечка, гріючи свої худенькі від роботи тільця пахучим, ласкавим, по-материнськи ніжним теплом розігрітої за день землі; перепели хававкали то там, то там, пе- рекликаючись один з одним, як бадьористі сторожі; одноманітно, безугавно, рипучо кричав десь в улоговині* деркач*. Усе змінювалося на землі з прихо- дом ночі і робилося таємничим, загадковим, прихованим, особливо відчутним і особливо сприйнятливим для всього живого» (За Г. Тютюнником).*

Запитання та завдання:

3. Як ви розумієте взаємозв'язок між природою і людиною?
4. Які емоції викликає текст?
5. Що б ви порадили тим, хто не здатен дивуватися і захоплюватися природною красою?
6. Пригадайте і опишіть природу, що справила на вас найбільше враження.
7. Чому автор використовує крапку з комою в цьому тексті?
8. Прочитайте перше речення і уявіть картину, яка постала у вашій свідомості.

9. Знайдіть синоніми для слів, виділених зірочками.
10. Чому в другому реченні не ставиться кома перед дієприкметниковим зворотом? Складіть усно таке ж речення, де зворот буде потребувати коми.
11. Назвіть всі однорідні члени речення в тексті і поясніть, чому при них стоять певні розділові знаки.
12. З'ясуйте значення слів, виділених однією зірочкою.
13. Виконайте синтаксичний розбір першого речення тексту.

Виразно прочитайте текст, дібравши заголовок. Визначте тему.

«Яринчине село розкинулося на берегах карпатського красеня – Чорного Черемоша. Тягнулося воно змійкою вздовж ріки. Сергій ішов вулицею, уважно розглядаючи кожну хату. Намагався впізнати серед них ту, що запам'яталася з Яринчиної фотографії.

...Високо на пагорбі на протилежному березі Черемоша виднівся той са- мий похилений дерев'яний ганок... Біля хати не було ні паркана, ні подвір'я – лише галявина, на якій стояли дві копички сіна...

Сергій, злякавшись за Яринку, вискочив на підвіконня й заліз у кімнату, яку все густіше оповивав дим. Яринки там не було. Сергій накинув на себе простирадло й вибіг у сіни. Крізь рідкий дим помітив ще двоє дверей. Відчинив найближчі й опинився в маленькій темній коморі*. Вогонь тим часом підкрадався все ближче. Без/допомоги справитися було годі. Хлопець повернувся в кімнату й вискочив на/зовні, підбігши до/купи з дровами, схопив поліно і знову побіг у хату.*

Вогонь уже хазяйнував у коморі. Від перегрівання потроху вибухали бан- ки. Десь по/заду з гуркотом обвалився ганок*. Сергій завмер... потім обхопив двома руками поліно й почав гамселити** ним у зачинені двері. Хтось із людей почув шум у хаті й закричав:*

Там у/середині хтось є! Рятуйте!

*Іван вилив на себе відро води, щоб не/загорітися, і почав пробиратися в/середину. Крізь дим побачив хлопця, який що/сили лупив** поліном у двері. Схопив його за плечі й потягнув до виходу. Той упирався, виривався і без/кінця показував на ті двері.*

“Та що ж там таке за тими дверима, що ти так упираєшся?!” – подумав дядько, збагнувши, що йому легше допомогти хлопцеві, ніж боротися з ним. З/розгону наскочив на двері, дерево не/витримало і тріснуло. Під ліжечком, скрутившись калачиком, лежала дівчинка. Чоловік швидко підняв її на руки і, прикриваючи своїм тілом, поніс до виходу, прихопивши й Сергія.

Хлопця обливали водою, щоб не так боліли опіки на руках і спині.

Після чергової спроби оживити Яринку почули, як дівчинка закашлялась, а потім розплющила очі й незважаючи на тяжкий стан, упізнала Сергія. Вона вирвалася з обіймів фельдшера й не/самовито закричала:

Бра-а-а-тик! Мій бра-а-а-тик! – підбігла до Сергія і кинулася на шию.

Сергій зціпив зуби від болю, коли Яринка торкнулася руками його обпеченої спини, але ніжно погладив її по голівці. Обоє плакали» (За А. Бачинським).

Запитання і завдання:

- Які враження справило на вас прочитання тексту?
- Які почуття переживає головний герой тексту?
- Охарактеризуйте Сергійка, виділивши властиві йому риси?
- Дайте оцінку вчинкові хлопця.
- Поясніть написання підкреслених слів.
- З тексту випишіть виділені речення, дайте їм письмову характеристику, здійсніть розбір одного з речень.
- Поясніть розділові знаки у цих реченнях.
- Доберіть і запишіть синонімічні уонструкції до будь-яких двох речень.

Висновки до третього розділу

У процесі роботи з текстами учні набувають навичок аналізу синтаксичних явищ у реальних мовленнєвих ситуаціях, вчаться визначати функціональне навантаження різних синтаксичних конструкцій, їхню роль у створенні зв'язності та виразності тексту. Значна увага приділяється розвитку вмінь учнів адаптувати мовні засоби до конкретних комунікативних завдань, що позитивно впливає на формування їхньої комунікативної компетенції.

Особливим результатом є вдосконалення здатності учнів створювати зв'язні висловлювання. Під час навчання за текстоцентричним підходом школярі краще усвідомлюють стилістичні особливості текстів, вдосконалюють уміння використовувати синтаксичні конструкції відповідно до жанру та стилю, а також формувати власні висловлювання з урахуванням комунікативної мети.

Робота з текстами сприяє розвитку критичного мислення, здатності до аналізу й порівняння текстових матеріалів, а також формуванню усвідомленого ставлення до мовленнєвих явищ. Викладання синтаксису за текстоцентричною методикою сприяє вищій активності учнів у виконанні завдань, покращенню мовної культури та високих результатів у формуванні синтаксичних і мовленнєвих навичок порівняно з традиційними методами навчання.

Отже, використання текстоцентричного підходу у навчанні синтаксису дозволяє учням не лише засвоїти мовні норми, але й ефективно застосовувати їх у реальних комунікативних ситуаціях. Методика ефективна для розвитку мовленнєвої культури, комунікативних умінь і творчих здібностей учнів, що підтверджує її важливість для сучасної мовної освіти.

ВИСНОВКИ

Текстоцентричний підхід до навчання синтаксису української мови обґрунтовано як ефективний інструмент сучасної мовної освіти. Текст розглядають як багатофункціональну одиницю, яка об'єднує мовні, когнітивні та соціокультурні аспекти навчання. Його використання сприяє формуванню мовленнєвих компетенцій, розвитку критичного мислення та усвідомленого застосування мовних засобів у реальних комунікативних ситуаціях.

Інтерактивні методи роботи з текстами, зокрема аналіз синтаксичних явищ, створення власних текстів, моделювання мовленнєвих ситуацій, дозволяють глибше засвоїти синтаксичні конструкції та зрозуміти їхню роль у формуванні стилістичних особливостей висловлювань. Тексти різних жанрів і стилів забезпечують комплексний підхід до навчання та формують у школярів здатність адаптувати мовні засоби до конкретних завдань.

Методика текстоцентричного підходу до вивчення синтаксису передбачає залучення учнів до активної мовленнєвої діяльності через роботу в групах, парну взаємодію, проєктні завдання, що сприяє не лише засвоєнню мовного матеріалу, але й формуванню комунікативної культури. Використання текстів як базового дидактичного інструменту робить навчальний процес інтерактивним, сприяє підвищенню мотивації учнів і забезпечує глибоке засвоєння синтаксичних знань.

Практичне значення текстоцентричного підходу виявляється у його впровадженні в освітній процес загальноосвітніх шкіл, використанні для підвищення кваліфікації вчителів, розробці навчально-методичних матеріалів. Застосування текстів у навчанні синтаксису дозволяє формувати в учнів навички роботи з мовленнєвими явищами у реальному контексті, розвивати критичне мислення і творчі здібності.

Результати роботи свідчать про ефективність інтеграції текстоцентричного підходу у навчання синтаксису для формування мовленнєвої культури учнів. Подальший розвиток методики текстоцентризму у навчанні синтаксису може включати її адаптацію до інших мовних рівнів, таких як морфологія чи фразеологія, а також дослідження її впливу на формування міжкультурної комунікації.

Текстоцентричний підхід створює міцну основу для формування мовленнєвих умінь, комунікативної компетенції та критичного мислення учнів. Його ефективність підтверджена практичними результатами, що свідчить про перспективність впровадження у сучасну освітню систему. Методика текстоцентричного підходу до вивчення синтаксису поєднує теоретичні знання з їх практичним застосуванням, сприяючи гармонійному розвитку учнів та підготовці їх до успішної комунікації у реальному житті.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на адаптацію текстоцентричного підходу до вивчення інших мовних рівнів, таких як морфологія, фонетика або фразеологія. Це дозволить розширити сферу застосування методики та забезпечити її інтеграцію у комплексне вивчення української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем. Інформаційні технології і засоби навчання: збірник наукових праць / за ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука; Інст. засобів навчання АПН України. К.: Атіка, 2005. С. 5-15.
2. Бібік Н. М. Компетентністний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. С. 47-52.
3. Бібік Н. Проблеми наукового забезпечення модернізації загальної середньої освіти. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 1. С.40-46.
4. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови. К.: Генеза, 2005. 180 с.
5. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови. К.: Радянська школа, 1981. 176 с.
6. Божко О. П. Компетентністний підхід до формування навичок роботи з текстом у школярів на уроках української мови. Вісник Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника: зб. наук. праць/гол. ред. ради проф. В. В. Грещук; гол. редкол. проф. Н. В. Лисенко. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника. 2013. Вип. 48. С. 96-102. (Серія «Педагогіка»).
7. Божко О. П. Реалізація принципу перспективності й наступності у виробленні текстотвірних умінь (говоріння) учнів 5-9 класів на уроках української мови. Наукові записки: зб. наук. праць/Ніжинський держ. ун-т імені Миколи Гоголя; за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. № 7. С.95-102. (Серія «Психолого-педагогічні науки»).
8. Божко О. П. Текст та його роль у формуванні вмінь говоріння на уроках української мови. Педагогічні науки: зб. наук. праць/Херсонський держ.

- ун-т; відп. ред. проф. Є. С. Барбіна. Херсон: ХДУ, 2011. Вип. 60. С. 72-77.
9. Божко О. П. Формування мовної особистості учнів 5-9 класів: психолінгвістичні засади оволодіння вторинною текстотвірною діяльністю на уроках української мови. Педагогічні науки: зб.наук. праць/Бердянський держ. пед. ун-т; гол. ред. проф. І.Т.Богданов. Бердянськ: БДПУ, 2013. № 1. С. 37-42.
 - 10.Бондаренко Н. Текстоцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти. Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи. Матеріали міжнародного науково-методичного семінару. Ужгород, 2009. С. 143-153.
 - 11.Бондарчук Л. І. Методику підказує текст: навчальний посібник. Тернопіль: Мальва ОСО, 2001. 160 с.
 - 12.Візінська М. Робота з текстом на уроках української мови як засіб активізації когнітивно-дослідницької діяльності учнів: дидактичний матеріал. Ч. І. Синтаксис і пунктуація. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2016. 376 с.
 - 13.Голобородько Є. П. Комплексний аналіз тексту на уроках мови. Педагогічні науки: зб. наук. праць. Херсон: ОЛДІ плюс, 2009. Вип.52. С. 75-80.
 - 14.Головань М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Освіта України. 2008. № 3. С. 23-30.
 - 15.Голуб Н. Б. Метод проектів на уроці української мови в школі. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 8. С. 15–19.
 - 16.Голуб Н. Б. Особливості текстотвірної діяльності учнів 5-7 класів в умовах компетентнісного навчання української мови. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя:

- проблеми теорії й практики. Вип. 20(30). Спеціальний випуск. 2013. С. 70-74.
17. Голуб Н. Б. Робота з текстами на уроках української мови у процесі вивчення синтаксису й пунктуації у 8–9 класах. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 1. С. 2–8.
 18. Голуб Н. Б. Ситуаційний метод на уроках української мови в школі. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 7. С. 18–23.
 19. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
 20. Горошкіна О. М. Формування мовної особистості учня. Луганськ: СПД Резніков В. С., 2009. 304 с.
 21. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2012. № 5. 64 с.
 22. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Освітня галузь «Мови і літератури». *Дивослово*. 2011. № 8. С. 20-27.
 23. Донченко Т. Урок мови: текст як дидактичний матеріал. *Урок української*. 2001. № 2. С. 33-35.
 24. Дружененко Р. Перспективи актуалізації комунікативно-прагматичної основи навчання української мови. *Українська мова і література в школах України*. 2014. №1. С. 15-18.
 25. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посіб. К.: Академія, 2005. 368 с.
 26. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. К.: Академія, 2010. 384 с.
 27. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1984. С. 247.
 28. Зборовська Н. В. Психологічний та літературознавчий. К.: Академвидав, 2003. 392 с.

- 29.Караман С.О. Аналіз змісту навчального матеріалу з мови в гімназіях гуманітарного профілю: навч. посіб. К., 1998. С. 31-41.
- 30.Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. К. : Ленвіт, 2000. 272 с.
- 31.Караман С.О. Українська мова. Поглиблений етап вивчення синтаксису: посіб. для учнів старших класів гімназії. К. : Магістр-S, 1995. 52 с.
- 32.Конфедерат М. І. Дидактичні можливості тексту. К., 1988. 116 с.
- 33.Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі: словник- довідник. Житомир: Рута, 2010. 186 с.
- 34.М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навчальний посібник. К. : Вища школа, 2000. 480 с.
- 35.Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі. К.: Видавництво НПУ ім. Драгоманова, 2009.
- 36.Методика викладання української мови в середній школі / за ред. І. С. Олійника]. К.: Вища школа, 1989. 439 с.
- 37.Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2000. С. 302.
- 38.Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: Підручник / за ред. М.І. Пентилюк: підручник для студентів- філологів. К.: Ленвіт, 2000. 264 с.
- 39.Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / колектив авторів за ред. М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О.В.Караман, та ін. К. : Ленвіт, 2009. 400 с.
- 40.Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: Підручник / за ред. М.І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.
- 41.Методика навчання української мови на текстовій основі (8–9-і класи з поглибленим вивченням). Навч.-метод.посіб. / В. Г. Заєць. К.: Агрармедіагруп, 2015. 120 с.

42. Мішеніна Т. М. Теорія і практика формування дидактичної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей: [монографія]. К. : Педагогічна думка, 2013. 336 с.
43. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація: навчальний посібник. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1997. 166 с.
44. Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах: метод. посібник / Н. Б. Голуб, Л. В. Галаєвська. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 128 с.
45. Палихата Е. Я. Типи і структура уроків з української мови: методичні рекомендації для студентів і викладачів педагогічних навчальних закладів. Тернопіль: В-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2012. 30 с.
46. Палихата Е. Я. Українська мова за професійним спрямуванням. Тернопіль: В-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2009. 321 с.
47. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. К. : Ленвіт, 2011. 256 с.
48. Пентилюк М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному процесі. *Українська мова та література в школі*. 2010. № 2. С. 2-8.
49. Пентилюк М. І. Робота з стилістики в 8–9 класі: посіб. для вчителів. Київ: Рад. шк., 1989. 112 с.
50. Пентилюк М. І. Текстоцентричний аспект формування риторичних умінь і навичок. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей. К. : Ленвіт, 2011. С. 96-10.
51. Пентилюк М. І., Гнаткович Т. Д. Психологічні засади компетентнісного підходу до вивчення синтаксису. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Херсон. держ. ун-т; відп. ред. проф. Є.С.Барбіна. Вип. 64. Херсон: ХДУ, 2013. С. 88-94.

- 52.Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навч. посіб. Вид. 2-ге, виправл. і переробл. Київ: Ленвіт, 2010. 134 с
- 53.Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. Харків: Основа, 2007. 176 с. (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову і літературу»; Вип. 7 (44)).
- 54.Пентилюк М. І., Гайдаєнко І. В., Блошкевич А. І, Омельчук С. А. Українська мова. Підручник для 9 класу. Київ: Освіта, 2009, 337 с.
- 55.Підласий І. П. Спільна дія. Х.: Основа, 2012. 224 с.
- 56.Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5-12 класи/укл. Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А.М.Корольчук та ін.; за ред. Л. В. Скуратівського. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 176 с.
- 57.Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / упорядн. О. Сидоренко, В. Чуба. К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. 256 с.
- 58.Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава : Довкілля. К.: 2008. 712 с.
- 59.Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібн. / О. Горошкіна, Н. Єсаулова, О. Лукянченко, Н. Мордовцева та ін.; за ред. М. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2003. 149 с.
- 60.Українська мова. 5-12 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ-Ірпінь : Перун, 2005. 176 с.
- 61.Цінько С. Критерії відбору текстів для сприймання учнями на слух. *Українська мова та література в школі*. 2000. №4. С. 35-39.
- 62.Яновицька Н.І. Текстоцентричний підхід як необхідна умова формування комунікативної компетентності учнів. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2014 рік: наукове видання К.: Інститут педагогіки, 2014. С. 223.